

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Antonii Mariae Gratiani A Burgo S. Sepulchri Episcopi
Amerini De Vita Joannis Francisci Commendoni Cardinalis
Libri Quatuor**

Graziani, Antonio Maria

Parisiis, 1669

In Librum IV.

urn:nbn:de:hbz:466:1-9616

ANTONII MARIÆ
GRATIANI
DE VITA
JOANNIS FRANCISCI
COMMENDONI
CARDINALIS
LIBER IV.

*De Sigismundi Augusti Regis ultimi Jagel-
lonie familia morte.*

CAPUT PRIMUM.

UGustus captus formâ, (erat enim insignis) illecebrisque ascitæ nuper in Regiam pellicis, adeò se abutendum ipsi, matrique permiserat, vt commoda, honores, publica, privatâque munera, nisi qui fidem

mulieribus obligassent, non acciperent, quorum assentatione ad spem usque conjugii, Regiique nominis animos extulerant. Et Rex adeo perditus amore, ac libidine erat, ut affectum, atque ægrum corpus vix trahens, nihil tamen quotidianis amplexibus temperaret, spretis domesticorum, medicorumque precibus, monitisque vitæ suæ periculum instare ex tam assiduo veneris usu denunciantium. Cum ingravescente morbo ne tollere quidem lecto defessa membra jam posset, tamen raro, atque ægrè admissâ sorore, cæteris omnibus exclusis, curam valetudinis, suique iidem mulieribus commiserat, quæ rejectis aliis consiliis, sagam anum veneficiis, cantionibusque salutem promittentem curationi ejus adhibuerunt. Igitur destitutus medicorum ope, corpore luxuriâ exhausto, confectoque, ac nugatoriis mulierum artibus nihil levatus Nonis Julii animam egit, nullis relictis, nec unquam susceptis liberis; ita cum eo Jagellonis virilis stirps omnis interiit, quæ ducentos propè annos Regnum in Polonia tenuerat. Jagello auctor generis Lithuanos imperio rexerat, quo tempore ipsi, quibus sylvestria animantia, serpentesque, quos domi innoxios alabant, præ numinibus erant, Christianorum instituta, sacræque famâ magis, quàm opinione aut cultu acceperunt. Tantæ tum simplicitatis fuisse dicuntur, ut virgines suas simul ac pati virum posse viderentur, cupientibus inire exponerent, nec illibata vlla nupsisset, neque ipsum inde ma-

R r ij

rimonium sanctius haberent, cum matronis honori amatorum multitudo esset. Poloni, mortuo Ludovico eorum Rege, ad vnicam filiam ejus, nomine Heduvigim paternum Regnum detulerant cum eo, ut virum quoque cui nuberet, dotaléque Regnum ferret, ipsi eligerent. Regnum, nuptiásque Heduvigis Gulielmus Archidux Austriae magnoperè appetivit, atque in hunc puellæ ipsius voluntas inclinavit specie juvenem, & ætate florentem, cujus etiam accitu Cracoviam venit, nec abfuit suspicio clam eos concubuisse. Sed Poloni, coacto redire domum Gulielmo, Heduvigis conjugio Jagellonem destinarunt, pacti ut Lithuania Poloniæ adjungeretur, idémque Rex vtriusque gentis esset, & Jagello, & Lithuani omnes, inanum deorum abolito cultu, Christiana sacra, fidémque sacrorum susciperent. Ita Cracoviam deductus Jagello Poloniæ Rex constituitur. Ei duo filii fuere, Uladislaus, quem Turcico bello adversa ad Varnam pugnâ interfectum supra attigimus, & Casimirus, qui fratri occiso in Regnum successit. Hic egregiâ quindecim liberorum sobole est auctus, quorum fœminis novem finitimis Germaniæ Principibus collocatis, multos populos affinitate, amicitiaque est complexus. Filiorum natu minor, Casimirus nomine, actâ innocentissimâ vitâ, magnam moriens primâ juventâ sanctitatis opinionem reliquit, quam etiam miraculis affirmatam Poloni tradidere. Federicus quoque alter filiorum sacerdos factus, Archiepi-

scopatui Gnesnensi, & Cracoviensi Episcopatu præfuit, & ab Alexandro sexto Pontifice Maximo honoris causâ in Cardinalium collegium est cooptatus. Uladislauum Bohemi primùm, deinde etiam Ungari ultro Regem adsciverunt. Huic filii duo fuere, Ludovicus, & Anna: Ludovicus, cui post mortem patris Ungariæ Regnum obtigerat, admodùm adolescens, temere cum Turcis congressus, fatali familiæ suæ casu victus in fuga occubuit. Anna Ferdinando Austrio Cæsari nupsit, eúmque aviæ fœcunditatem æmulata quindecim liberorum parentem fecit. In Polonia post Casimiri mortem, paternum Regnum Joannes Albertus maximus natu filiorum, & post eum Alexander frater suscepit. Uterque liberis caruit. His vitâ functis Regnum Sigismundus obtinuit, qui in magna filiarum copia virilis stirpis vnicum filium reliquit hunc Sigismundum Augustum, cujus mortem suprâ tradidimus, in quo genus, ac nomen Jagelloniæ familiæ defecit.

*De perpetratis à Commendono pro Regis
Catholici electione.*

CAPUT II.

POLONI etsi Reges nisi ab se creatos non ferunt, nec hereditatis, aut nascendi legi

R r iij

Regnum, sed sibi acceptum ferri, suumque beneficium facere, agnosci que volunt; tamen secuti aliarum gentium morem, raro quemquam Regum suorum filiis prætulere, mansitque ferè in iisdem familiis Regnum, quandiu è Regio sanguine virilis stirps superfuit. Et Reges ipsi, ne filiorum dignitas in dubio, ac discrimine esset, quicumque primus iusto matrimonio eis nasceretur, (nam pellicibus orti vix agnoscuntur) eum vel infantem Regem, successorumque sibi designari haud magno negotio impetrabant, devinctis beneficio, comparatisque nobilitatis Principibus, qui rem perficiendam susciperent: ita plus gratia, & præsentis respectus Regis in comitiis, quàm libertas valebat. Extincto demum Augusto, repetitam ex longo intervallo libertatem nemini jam vllâ verecundiâ, metuque obstrictam avidè invaserunt, quæ brevi, vt nulla tenere modum multitudo novit, in pravam, periculosamque licentiam vertisset, ni seniores salubri moderatione præcipitem sustinuisset. Nam vbi Rempublicam sine imperio, sine rectore esse, & silere leges, quarum exactor nemo existeret, sensere, primùm singulæ Provinciæ pro se quæque consiliis habitis publicæ pacis servandæ leges sanxerunt; deinde collatis in commune consiliis nobilitas omnis in id datâ fide conspiravit, vt pro hoste patriæ haberetur, impune occideretur, quicumque per interregni tempus vim, injuriamque alteri intulisset. Et omnes quidem

fatebantur maximè ad eam rem vsui præsentem Commendoni auctoritatem, prudentiamque fuisse, quòd cum illo plerique Principum liberiùs multò, quàm inter se consilia, resque omnes communicabant, atque ipse paci maximè studebat. Cujus rei vnum ipso statim initio interregni datum documentum fidem omnibus affirmaverit. Sborovii fratres Martini filii, qui tum genere, opibus, ætate, gratiâ, clientelis plurimùm in Republica pollere videbantur, ad primum extincti Regis nuncium Cracoviam armati convenerant eo animo, vt pulso Firleio Palatino, quocum summas simultates gerebant, arcem, urbemque in suam redigerent potestatem. Hi juvenes inde à paterna disciplina pravis imbuti erroribus in Calviniana hæresi omnes erant, præter Andream, qui medius ætate auctoritatem majoris natu inter eos ingenio, atque industriâ obtinebat, tribuebantque ei reliqui plurimùm. Hunc habebat Commendonus non solùm consuetudine, atque vsu, sed plurimis benevolentia officii devinctum, ab vnòque maximè colebatur. Is ad Commendonum, quâ die Cracoviâ profectus fuerat, & acceptâ Regis morte apud Tegnitium decem inde millia passuum substiterat, intempestâ nocte venit, illique suum, ac fratrum consilium occupandi Cracoviæ arcem aperuit, sperans Commendonum, quia Firleius Palatinus hæreticus, caputque hæreticorum erat, rem consilio adjuturum. Sed Commendonus veritus ne ea res veluti si-

gnum omnia vi, atque armis agendi daret, & primus impetus ab egentibus, ac prædarum cupidis in templa, sacerdotésque fieret, cunctaque audacia, & temeritas, consilio, ac ratione exclusis, haberet, & Regnum inde aut pessimo cuique per malas artes pateret, aut lacerum plures occuparent, vehementer huic se consilio objecit, & cum Andree ostendisset, quantam invidiae flammam eorum familiae conflaturi illo facinore essent, quantum de multitudinis gratia amissuri eo tempore, quo non retinenda solum, sed summo conatu captanda, conciliandaque omnium studia essent, quantam denique vim adversariis suis addituri, juvenem de sententia deductum eadem nocte ad continendos in officio fratres ab se dimisit. Jam inde ab ingravescenti Augusti morbo, cum timeri mors ejus cœpisset, Commendonum major jam futuri Regis, quam societatis Turcici belli cura incesserat, cujus & præcisam eo statu rerum spem cernebat: & hæreticos, quorum neque in Senatu, neque ad multitudinem negligendæ opes erant, occultis coitionibus multa senserat contra Rempublicam moliri, & ut corporis sui aliquem ad Regnum pertruderent, agitare. Ipsa enim capita consiliorum enunciata illi ab consciis fuerant, quorum erat primum, ut Rex non nisi hæreticus crearetur, aut certè qui omnibus liberam de divinis rebus sentiendi, differendique, & quæ quisque probaret, sacra habendi facultatem permetteret: ac præterea, ut
quæ

quæ de Catholicis hæretici occupassent, ea rependi jus nemini esset; utque Ministris sacrorum suorum templa toto Regno paterent, in quibus suo ritu rem divinam facere, ac de divinis rebus ad populum conciones habere liceret; aliâque item haud absimili furore: atque in hæc eos conjurasse, & egregiè consentientes esse didicerat. Quibus rebus eò magis movebatur, quò imparatior ad omnia Catholicos esse intelligebat, qui quamquam & numero, & genere, & opibus, & causâ longè præstarent, tamen somnus ad hæc eos quidam ac torpor invaserat; & hæreticos plerique, quasi nihil aliud agerent, quàm sacerdotum potentia, quæ ferè in invidia est, adversarentur, lentè ferebant, nec eos ut eversores Christianæ pietatis, rerumque publicarum turbatores oderant; quin mixti plerique hæreticorum factionibus, consiliisque, studia quoque eorum in Republica aut sequebantur, aut trahebant: quo fiebat, ut Catholicorum vis omnis magnopere hebesceret. At Commendono utrumque cordi erat, & ut Catholicus Rex, & ut pariter per Catholicos crearetur. Id vna assequendi ratio erat dissipatos, ac nihil in medium consulentes reconciliare, & jungere Catholicos; hæreticorum diffidia alere: horum capita erant Joannes Firleius, & Petrus Sborovius, claris uterque familiis, uterque primos in Republica magistratus gerens. Sborovius Palatinus Sandamiriensis; Firleius ad Mareschialatum Regni (Præfecturæ id est nomen) Palati-

Sf

natum Cracoviensem quoque nuper adjecerat; eaque dissidii origo inter eos erat. Nam Sborovius hunc ipsum Palatinatum sub Regis mortem summis studiis petens, cum suffragatorem Firleium sperasset, æmulum, competitorémque fuerat expertus; & Rex præterito Sborovio, honorem ad Firleium concubinæ gratiâ commendatum detulerat; quæ res Sborovium suo-
 pte ingenio vehementem, ac concitum, nec unquam animi satis potentem ad hostiles iras, odiâque in Firleium accenderat; atque hæc similitas opportunè deduxerat hæreticorum vires, maximumque ad Catholicum Regem creandum momentum attulisse satis constat. Et Commendone eam è Republica esse palam ferens omni arte fovit, aluitque, ac Sborovium per Andream fratrem monuit, adverteret animum ad Firleii consilia; in ejus domo occultos cœtus haberi; & haud dubiè illic coqui, ac per idoneos, & callidos homines (nec erat aliter) conciliari Regnum. Hoc metu injecto, Sborovius, quò inimicum omni spe dejiceret, apertè pro Catholico Rege creando Catholicis se junxit. Inter Catholicos qui honore, divitiis, auctoritate cæteris anteibant, Episcopi à Senatu se, publicis que muneribus ad privatarum rerum curam receperant, clamoribus hæreticorum, audaciâque deterriti, haud ^{aut} cum iis consilia miscuerant. Nam Franciscus Crasinius Episcopus Cracoviensis, qui paulò antè mortuo Padnevio successerat, se Firleio tradide-

rat; Petrus Miskonius Episcopus Plocensis, magnæ vir prudentiæ, eloquentiæque, rædio (vt ferebat) turbarum, desertâ Republicâ pecuniæ suæ incubabat; Ucangii Archiepiscopi mores, ingeniumque suprâ tradidimus: reliqui Episcopi hos ferè sequebantur, aut inopiâ, inopiæve simulatione domi attinebantur. Unus erat Stanislaus Carnovius Episcopus Chioviensis, qui neque adversâ famâ in Republica versabatur, & pro sua fide mansurus in bonorum partibus, nec pecuniæ, nec labori parsurus, vt sui specimen tempore tam necessario daret, videbatur, atque in eo, & vsus Reipublicæ, & promptus, aptusque tenendæ multitudini sermo erat prorsus, vt bono publico futurus popularis videretur, nisi videri ipse nimis cupivisset; ita enim ferri se interdum secundo favore vulgi patiebatur, vt à bonis etiam consiliis abduceretur, modumque non facile teneret, animo nunc erecto, & confidenti, nunc fracto, ac demisso, vt flaret, resarétque multitudinis aura; sed famæ cuiuscumque dum magnæ avido, major tamen bonæ cupiditas inerat. Is sponte suâ Commendonum reverebatur, vni que maxime probari actiones suas optabat, & Commendonus ita dexterè hominis ingenium tractavit, vt perstudiosum sui semper habuerit, ac sæpè gloriæ æstu abreptum continuerit. Erat & in Catholicorum Principibus clarum Alberti Laschii nomen. Is paucis antè annis privato sumptu, consilioque comparato exercitu, tentatâ Valachiâ ex-

perientis, ac providi ducis famam tenuerat, & largè, profusèque donando, maximè militares viros trahebat, ac ne in concionibus quidem, & in conciliis infacundus haud parvam nobilium juvenum gratiam collegerat; inter primos Regno destinatus, si repudiatis externis Regibus, proceres suos Poloni respexissent. Inter hunc, & Commendonum inde à prima legatione ejus instituta amicitia, usu, & benevolentia in omnia familiaritatis jura pervenerat. Nam Laschius & adventanti in Poloniam extra fines Regni occurrerat, & sive in Regia, sive in via præter cæteros omnibus eum officiis coluerat; nec in Republica quicquam, non consulto priùs Commendone, cœpisset. Hunc & Chioviensem Episcopum certis amicitiaæ fœderibus ita conjunxit, ut vterque datus coram ipso dexteris, fidem jurejurando obligarent, neminem, nisi quem alter quoque probasset, Regem accepturum, arbitriumque Commendone detulerint, si ipsi de eo non convenissent. Addidere, ut consilia de Rege omnia, & inter se vterque, & cum Commendone communicarent. Qui in magno inde negotio habuit quamplurimos Catholicorum, & ante omnes Andream Sborovium huic fœderi, cujus ipse sequester esset, adjungere; quo factum est, ut è Catholicis ad hæreticorum vim, audaciámque coërcendam duces non defuerint, & Regis non nisi Catholici creandi explicata, constitutáque consilia essent, & Commendonus ipse omnium non particeps solum, sed veluti rector, & moderator fieret.

*De consiliis ejus Regnum vni è Cæsaris
filiis conciliandi.*

CAPUT III.

ATQUE hæc sic comparata, præmunitaque in Polonia Commendoni curâ, ac industriâ fuerant. At in Lithuania (pars hæc altera Regni est magis fœdere, ac legibus, quàm animis Polonia adjuncta) etiam certiora creandi Regis consilia habebant. Duæ in ea gente familiæ longè cæteras opibus, ac dignitate tum anteibant; Radgivilla, & Cotchevicia, atque hæ (quod ferè fit) æmulatione potentiæ in Republica dissidebant. Harum principes erant Nicolaus Christophorus Radgivillus, & Joannes Cotchevicius: Nicolai hujus pater Catholicæ Ecclesiæ ad eò infensus, infestusque fuerat, ut opes, quibus reliquos Regni Principes longè est supergressus, ad evertendam Christianæ pietatis fidem omnes contulerit, hæcque nuper conflatas de sacrorum ratione opiniones non invexerit modò in Lithuaniam primus; sed per omnes Poloniæ provincias vnus maximè disperferit. Filii huic quatuor fuere; natu majorem Nicolaum admodum adolescentem in Germaniam, ut in Calvinii doctrina, quam ipse maximè sectabatur, institueretur, misit. Sed juvenis vbi sapere per se aliquid cœpit, incon-

Sf iij

stantiâ sentiendi hæreticorum offensus , averterat à paternis erroribus animum , & confusus opinionum varietate , magis tamen quid fugeret , quàm quid sequeretur inveniebat. Nam Catholicæ disciplinæ rudis planè , atque expers erat. Sic affectus , patre mortuo , cum lustrandi studio cæteras nationes in Italiam , Romamque venisset , ac subjecisset oculis , quæ longè secus tradita ab impietatis magistris acceperat , cum aliorum proborum hominum , tum maximè Commendoni consuetudine , sermonibusque commotus , ad eò Catholicæ fidei placita mente amplexus est , ut in patriam reverso nihil prius fuerit , quàm sublatum à patre veræ pietatis cultum restituere ; & suas sacerdotibus res , honorémque , ejectis novitatis doctoribus , reddere ; fratresque inde ita imbuere bonis opinionibus , ita in prisca pietatis studiis educavit , ut alter eorum , Georgius nomine , sacerdos , & Episcopus Vilenfis fuerit , & mox à Gregorio Pontifice Maximo , petente Stephano Rege , in Cardinalium numerum relatus : & primus Lithuanorum eum honorem in familiam , patriamque suam intulit filius , cujus pater ad conturbanda sacrorum jura , divinasque ceremonias polluendas , pravissimarum opinionum , atque hæresum disciplinam primus importarat ; atque eum honorem ita gessit , ut innocentiam , probitatis , totiusque sacerdotalis vitæ specimina egregia dederit. Corchevicius eadem hæresis labe infectam primam juventam egerat , maturior

ætas faniolem attulerat mentem, & ab eodem
 Commendono penitus cum Ecclesia matre in gra-
 tiam fuerat reductus; quibus obstrictus pietatis
 vinculis vterque ei, vt decuit, parentis cultum,
 atque observantiam exhibebat; inter ipsos nulla
 propria similtas, disjuncti magis familiæ, quàm
 suo dissidio erant. Hos, in quorum manu sita
 Lithuanica res esset, jungere amicitiam, gratiamque
 Commendono in magno negotio fuit, assecutusque
 est, vt etiam diligerent inter se, & ex eo cum
 Nicolao quoque patruo Vilnæ Palatino, à quo
 hostiliter dissenserat, in gratiam Cotchevicius re-
 diret. Cùm hos igitur Commendonus haberet
 sui perstudiosos, ac nihil non tutò committi ab
 se eorum fidei intelligeret, sæpè vivo adhuc Au-
 gusto, sed jam graviter decumbente, cum vtroque
 separatim ab altero occultos sermones de Catho-
 lico creando Rege, deque obviàm eundo hæreti-
 corum conatibus, si Augustum morbus extinxisset,
 contulerat; & cùm quærendum externum Re-
 gem conveniret, quando neminem esse è popula-
 ribus appareret, cui se cæteri subiecturi essent, sa-
 tis exploratis eorum sensibus, mentionem de Ma-
 ximiliani Cæsaris filiis intulit, eos esse adolescen-
 tes longè nobilissimâ totius Europæ stirpe Re-
 gum, Cæsarumque genitos, indolis probæ, atque
 eâ ætate quam facillè ad Poloniæ mores forma-
 turi essent. Maximiliano enim egregia soboles
 sex filiorum erat, quos Maria mater (Philippi hæc
 Regis soror erat) sanctissimâ disciplinâ institue-

rat, permittente viro conjugum omnem educandorum filiorum curam, & charitate ejus, & Philippi respectu, cui suam suspectam religionis fidem esse sciebat. Primus Radgivillus, cujus familiae vetus erat in Austrios studium, nudavit animum, monuitque Commendonum eodem Cotchevicium perduci posse, vel auctoritate ejus, vel metu Moscorum Principis, cum quo graves inimicitias gereret, & quem antea ab Augusti orbitate ad Poloniae res sciret aspirare. Cum is quoque Commendono esset assensus, via, ac ratio perficiendae rei ineunda, statuendaque erat. Dicitur dies, quae omnes simul in colloquium venirent: & quia res premenda silentio erat, ne si ad Commendonum convenissent, productus, quod necesse videbatur, in multas horas sine arbitris sermo, suspicionem praerberet, proximam deligunt sylvam, in quam Commendonus per dies aestivos exire paucis comitatus animi causa solebat. Eo uterque Princeps cum singulis servis a pedibus venit, & Commendonus ipse, me vno assumpto comite, quem solum conscium consilii habebat, rheda vectus ad condictum tempus adfuit. Servis traditis equis, atque opperiri cum auriga jussis, in maxime abdutum sylvae locum est secessum, data, acceptaque fide, & a me quoque exacto jurejurando, postquam diu colloqui omnia satis expendissent, tandem in haec est ab omnibus consensus: ut Lithuani vnum e Caesaris filiis, quem ipse dedisset, Magnum Ducem; sic enim suum ipsi Regem appel-

pellant, Polonis non expectatis statim crearent; procreato, si res posceret, viginti quinque millia equitum in armis haberent; (nam rudes illæ gentes ad pedestrem militiam, tantum equestri bello habiles sunt) neque enim dubium habebant, quin Poloni Lithuanorum præjudicium secuti, quod antè in Sigismundo primo, aliisque factum esset, eundem Regem & ipsi acciperent. Cupiverunt Lithuani non creare solum sibi separatim à Polonis Regem, sed etiam habere, memorantes detrimenta, quæ passa eorum Respublica ab hostibus suis esset, ex quo se Polonis junxissent; proque eo vehementer contenderunt. Sed Commendonus, si hæc gentes in duo dividerentur Regna, neutrum satis firmum fore ratus, ac veritus præterea, ne mutuis inde se bellis attererent, tenuit, ut ejus rei arbitrium Cæsari permitteretur. Privatim illi sibi nihil cautum voluerunt, publice hæc postularunt: ut Lithuanis salvæ suæ leges inviolatæque manerent; Lithuanicæ magistratus, præfecturæ, publicæque alia munera nemini, nisi Lithuanis mandarentur, externi omnes excluderentur: quod agri paulò antè Augustus Lithuanicæ ademptum Polonici juris fecisset, id Lithuanis restitueretur: Episcopos non Princeps daret, sed Canonici prisco more repetito liberis suffragiis eligerent. Id juris suaserat Commendonus adimi Regibus, expertus non optimos, & scientiâ divinarum rerum, & religione spectatos ab iis, sed quos gratia, aut ministeria aulæ com-

mendassent Episcopos dici solere ; unde eos non custodes legum , errantiumque Regum monitores , quod antea fuerant , sed beneficio , speique obnoxios , plerumque Regum ipsorum nutibus , cupiditatibusque , nihil discernentes æquæ an iniquæ essent , servire : ex quo maxima Ecclesiastica res damna , detrimentaque accepisset. Hæc omnia , sicuti acta , statutaque inter ipsos erant , rogatur Commendonus , ut in Italiam rediens ad Cæsarem , quem ex itinere conventurus erat , referret. Si Augustus mortem antè obiisset , quàm ille è Polonia decederet , tum me qui hæc eadem ad Cæsarem perferrem , Viennam statim mitteret , ipse ommissa profectio , futuri Regis comitia in Polonia opperiretur : sive autem me , sive Commendonum ire ad Cæsarem contingeret , ipsi statim aut per eundem me , aut per litteras , quibus conventum erat , notis scriptas , ac certis hominibus , qui tutò perferrent , datas de Cæsaris voluntate edocerentur. Quò dictis fides fieret , uterque chirographo suo promissa firmaret ; atque ita à colloquio est discessum. Nec multò post Augustus Varsoviâ Chnifinum ad fines Lithuanix deferri voluit , ubi aggravante morbo , ut suprâ docuimus , vitâ excessit. Et Commendonus Varsoviâ profectus lento itinere , ipsum opperiens venerat Cracoviam , ubi illi præsto Andreas Sborovius , aliique fuere amici , orantes ne imminente casu Regis , Poloniam relinqueret , cum illius maximus gravissimo Reipublicæ tempore usus esset futurus.

Commendonus aliquot moratus dies, ne diutiùs tere-
 rere frustra tempus, ac mortem Augusti captare
 videretur, Cracoviâ est profectus. Vix duarum ho-
 rarum iter progressum nuncius excessum afferens
 Regis assequitur. Ergo apud Tegnitium, (mona-
 sterium *quod* est, decem millia passuum à Craco-
 via) substitit, & ut constitutum cum Lithuanis
 habebat, eâdem nocte me ad Cæsarem proficisci
 iussit. Profectus magnis itineribus, septimâ die at-
 tigi Viennam, quò tamen mortui Regis fama,
 quâ nihil est in talibus rebus celerius, meum ad-
 ventum antecesserat. Deductus ad Cæsarem, &
 cupidè ab eo, & perhumaniter acceptus, quæ a-
 cta, constitutâque cum Lithuanis erant, quóque
 modo, quâque solertiâ Commendonus & junxif-
 set amicitia inter se, quos vetus æmulatio didu-
 ctos haberet, & in eam sententiam perduxisset,
 & quos præterea è Polonia proceribus in idem
 consilium præparatos haberet, exposui. Executús-
 que inde alia de statu rerum, quæ factiones, quæ
 factionum capita, quò cujusque spectare consi-
 lia crederentur, qui certi competitores Regni,
 quibus cujusque petitio niteretur, denique qui
 maximè Cæsari, quâque ratione conciliandi essent,
 disserui. Addidi postremò Commendoni verbis
 consilium, legationem quamprimùm quàm ma-
 ximè splendidam mitteret, Legatos homines spe-
 ctatos, nec nisi Catholicos deligeret; ad Catho-
 licos enim, & per Catholicos rem *motam* dirigi,
 agique oportere: Laschium pollicentem operam,

tutam

misso statim nuncio, litterisque liberali oratione confirmaret; pecuniæ quoque aliquid ei, quâ ratione maximè militares viros cogere posset, submitteret: aut ipse Viennâ Uratisslaviam (Silesiæ hæc est vrbs imminens Poloniæ finibus) transfiret, aut Ernestum filium (huic enim Regnum petebatur) cum aliquot equitum turmis mitteret: ante omnia maturaret Cotchevicio, & Radgivillo mentem aperire; si enim hinc occuparent Lithuani Regem renunciare, hinc in Polonia Lascchius cum valida factione confurgeret, & Cæsar ipse, aut filius ex propinquo arma, opemque faventibus promptam ostentarent, antè filium ejus Regem futurum, quàm alii commovere se, aut explicare sua consilia possent, & quod alterius Regni instar esset, de manu Catholicorum liberum, nullis novis pactionibus, nullâ novâ lege, contra quam hæretici molirentur, obstructum Regnum habiturum: sed cuncta prævertenda celeritate esse, dum nova, nec satis cognita libertas, & turbatæ, & immaturæ res opportunam intento, audentique occasionem præberent, atque in eo verti totius consilii summam credere Commendonum; si enim multitudini spatium trahendi sub arbitrium suum Rempublicam daretur, difficiliora omnia fore, à Germanorum enim nomine, Austriôque vulgò mirum in modum abhorreri. Cæsar non attentè solùm, sed avidè etiam omnia audivit, méque ad quintum Viennæ diem percontando quotidie, quærendoque de singulis de-

tinuit. Postremò cùm effusè gratias Commendono egisset, missurum se dixit propediem in Poloniam Legatos, vt ille monuisset, iis de omnibus rebus mandata daturum, futuráque omnia cum eo communia, neque se ab ipsius consiliis sapientiæ, & fidei plenis discessurum. Cum hoc dimissus responso, non quà veneram, sed longè diversis itineribus mihi penetrandum in Poloniam, atque ad Commendonum fuit, quòd omnes jam in Regnum aditus certis militum stationibus vndique custodiebantur. Hi non arcebant modò aditu exteros, sed excutiebant etiam, ac scrutabantur omnia. Et mihi cavendum illud quoque erat, ne mea ad Cæsarem profectio vulgaretur, nequa inde incommoda de nobis suspicio multitudinem, quæ tum sola dominabatur, incesferet. Comparatis pecuniâ ducibus, maximè de viis, ac sylvestribus viis, itinere facto, in Sira-diensem Palatinatum, quò se Commendonum recepisse acceperam, tutus, inobservatúsque perveni.

De legatione ad eum ab hæreticis missa.

CAPUT IV.

REGIS mors edita in vulgus maximè omnium concivit hæreticos, quorum vis omnis in licentia, atque impunitate est. Hi silen-

T t iij

tibus legibus, Magistratibusque, priusquam se Catholici excitarent, atque ad capeffendam Rempublicam exurgerent, petulantiam, atque audaciam lasciviebant, nec usquam plures, aut validiores, quam circa Cracoviam erant: eam maximè partem vicinitas, & commercia corruperant Germanorum. Audito Regis casu, partim à Firlcio evocati, ne imparatus, si quam sibi Sborovii fratres afferre vim tentarent, esset, partim à Sboroviis ipsis adducti, partim spontè ad consultandum de communibus rebus frequentissimi Cracoviam concurrerant. Semper ii acrem conatibus suis adversarium Commendonum experti fuerant, ac uti magnoperè lætabantur, sub id potissimum tempus, Regno eum, ut crediderant, abiisse; ita ubi auditâ Regis morte, restitisse, nec plus decem millibus passuum Cracoviâ abesse nunciatum est, » vehementer perculsi, fremere, ac si eum interesse » Regis comitiis paterentur, plus unius externi hominis calliditatem valituram, quam sua suffragia » inter se indignari. Neminem ignorare, quam multorum studia unus complecteretur, fore inter Equites, fore in Senatu, qui id sensuri, id pro » sententia dicturi essent, quod edocti ab eo, » atque instructi fuerint. Finitum morte Regis jus » legationis ejus, datumque ad ea, quæ Pontificis » nomine actum venisset, responsum; quid nunc » moretur? quid se alienæ Reipublicæ privatus immisceat? Abeat Romam ad renunciandam legationem suam, atque ibi suâ fulgeat purpurâ, & Re-

gibus se honore æquet, ac tandem Romanis fal-
 laciis, præstigiisq̄ue Poloniam liberet. Hæc in
 concilio Equitum regionis ejus, quod primum
 post mortem Regis est habitum, more suo voci-
 ferantes, quamquam Firleius ipse, cohibitâ illo-
 rum linguæ licentiâ, perhonorificâ Commendo-
 num oratione sit profecutus; tamen tenuere, vt
 Legati ad eum decernerentur. Missi ex Equitum
 Ordine sunt Dulschius, & Ossoschius. Jam Com-
 mendonus discesserat Tegnatio, pacatiora ab hæ-
 reticis loca, ac interiora Regni petiturus, vbi &
 conveniri ab amicis, & dimittere ipse suos, quò
 vsus posceret, commodiùs posset. Iter habentem
 eum quindecim millia passuum longè à Cracovia
 Legati sunt adepti, præmonitum antè ab amicis
 de illorum adventu. Accedentes Commendonus
 comiter appellatos in eundem currum, quo ipse
 vehebatur, recepit, ac nihil intermittens iter dice-
 re ad quid venissent iussit. Summa eorum oratio-
 nis fuit, morte Regis perturbatam eorum Rem-
 publicam, occupatósque omnes imminentium
 comitiorum esse curâ: nec Cardinali Legato co-
 lendo, habendóque pro illius dignitate vacare
 tum posse, nec ipsi in tam suspectis rebus facile
 fore multorum vitare offensiones, & in tanta re-
 rum licentia haudquaquam tutò eum videri in
 Regno versaturum, periculúmque esse, ne quid
 ex eo tumultûs existeret. Itaque à Senatoribus,
 Equitibúsque, qui Cracoviæ de Republica con-
 venissent, missos se ad eum esse rogatum, vt ex-

» tra fines Regni aliquò se tantisper reciperet , ne
 » gravaretur , dum ipsi novum sibi Regem creaf-
 » sent. Id præterquam quòd ei ita conducirer , &
 » consentaneum esset eximio studio , ac voluntati,
 » quâ gentem Polonam complecteretur , futurum
 » publicè Polonis omnibus longè gratissimum. Sa-
 » tis mitem legationem , etiam ingenium haud dif-
 » par Legatorum magis lenivit. Quibus Commen-
 » donus subridens , ac vultu læto , placatòque ita
 » respondit : Et vera esse , quæ ipsi de præstanti suo,
 » ac singulari erga Polonorum gentem animo nar-
 » rassent , & ob id sibi curam , quâ illi tam diffi-
 » cili tempore afficerentur Reipublicæ , gratam ac-
 » cidere , haud minùs quàm quòd vicem quoque
 » suam timerent : verùm sperare se non tutò so-
 » lum , sed etiam cum dignitate in Polonia futu-
 » rum , ac utique præstaturum , vt non modò tu-
 » multùs nihil suâ causâ oriatur ; verùm vt intelli-
 » gant omnes , se vnum omnium maximè concor-
 » diæ , atque pacis auctorem esse. Cæterùm quod ad
 » postulatum eorum attineret , si secum ea de re
 » Senatùs , atque Ordinum Regni nomine egissent ,
 » habiturum se quod responderet , cum vnus Pro-
 » vincia consilio separatim sibi negotii nihil esse.
 » Hoc illi rejecti responso , & haud dubio pudore
 » perfusi humaniter , ac benignè habiti discesse-
 » runt. Commendonus iter perrexit suum , ac pau-
 » cis diebus Solioviâ Siradiensis agri monaste-
 » rium , peropportunum tali tempore mansioni suæ
 » locum se recepit , atque ibi à me Viennâ redeun-
 » te est inventus.

Quomo-

*Quomodo Caesar petitionis suæ rationem
omnem everterit.*

CAPUT V.

MAximilianus, me cum eo, quod supra memoravimus, responso dimisso, longè aliam quàm oportuit, atque ostenderit, petitionis viam est ingressus; ab iis primò in errorem inductus, quibus mos est omnia ad voluntatem Principis loqui, quique grata, quàm vera afferre auribus malunt; tantùm enim spei assentatores fecerant, ut propè expectarit, ut priores ad se Poloni Legatos mitterent, Regemque sibi ab eo dari postularent. Id adeò persuaderi sibi est passus, ut cum ego adhortans eum ad rem accelerandam plerisque dicerem alieni ab eo animi indicia dedisse, & nomina etiam quorundam ederem, ipse simulare eos mihi responderit, quia rogari ab se, & cariùs æstimatam operam suam venditare vellent. Deinde si ve tantas Catholicorum opes haudquaquam esse crederet, quibus niti petitionis suæ spem vellet, seu pronus in hæreticorum causam animus rebus eorum faveret, hos promissis pellicere, atque omni conatu adungere sibi constituit. Sed totum consilium nihil æquè ac tarditas ejus, & procrastinatio turbavit; naturâ enim cunctator

Vu

rem tantam, nisi prætentatis, exploratísque omnibus, incipere non ausus, celeritatem, in qua perficiendi negotii vnica spes erat, ita omnem remisit, vt & multos dies expectando novos è Polonia nuncios, qui certiora afferrent, movere quicquam distulerit, & morantibus iis, quia clausa omnia, nec intrare fines, nec egredi vlli per custodes licebat, certos ipse homines de suis in omnes Provincias cum litteris, & mandatis ad primores cujusque regionis tentatum, exploratúmque animos miserit. Jam antè Cracoviæ in eodem concilio, à quo Legatos ad Commendatum missos ostendimus, initium nudandi animos erat factum; ausus enim Joannes Miscovius pro sententia dicere, à Cæsare vicino, ac finitimo Principe, & Polonico nomini amico in tam dubiis rebus petendum consilium esse, adeò averfis auribus auditus, adeò à tota concione increpitus fuerat, vt parum abfuerit, quin à concilio ejiceretur. At eorum, quos Cæsar ad explorandum miserat, alii cum in stationes militum custodiendis finibus dispositas incidissent, capti, ac proximis traditi Senatoribus sunt; alii ab iis ipsis, ad quos adiverant, callidè caventibus, ne quid proprii consilii cum externis habere crederentur, quod tum maximè invidiosum ad multitudinem erat, in concionem producti, dicere palam ad quid venissent sunt coacti. Qui enim aut accepisse litteras, aut separata colloquia cum illis habuisse dicebantur, ii in ma-

gna invidia , ac suspicione erant , vt etiam Cæ-
 laris fautores litteras proferre , ac nunciorum
 verba prodere necesse habuerint , ne omni inde
 apud multitudinem auctoritate dejecti jacerent.
 Et eodem tempore Monachus Cisterciensis , Cy-
 rus nomine , qui multos annos apud Augustum
 Maximiliani Orator fuerat , cùm deposito Mona-
 chi cultu in militari veste , ne noscicaretur , ple-
 rosque Principum prehensando circumiret , à
 Joanne Costea in Prussia comprehensus in custo-
 diam est traditus , interceptæque cum eo litteræ,
 commentariæque publicè sunt recitata , quibus
 & pecuniarum promissiones , & aliarum pactio-
 nes rerum continebantur. Hi omnibus Regni
 partibus deprehensi nuncii , quasi manifesti cor-
 ruptores , tantum invidiæ incendium in multitu-
 dinis animis adversùs Cæsarem , Austriamque
 familiam excitarunt , vt gravi se suspicione one-
 rasset , quicumque ejus , filiorumque mentionem
 fecisset ; ingentemque multitudinis gratiam Co-
 stea , aliique traxerunt , qui nec accepisse litteras,
 & nuncios à secreto colloquio repulisse ferebantur.
 Iisdem pænè necessitas imponebatur rem à Cæsa-
 re spreto ab se , læsòque avertendi. Toto per
 hæc errata perverso , & corrupto ordine , atque
 consilio rei , alienatisque maximè multitudinis
 animis , mittendæ quoque legationi , dum præmis-
 si redirent è Polonia nuncii , diuturnam moram
 interposuit ; vt cùm in Regnum Legati ejus ve-
 nère , jam suum cuique staret consilium , initæ-

que & inter se, & cum exteris certæ de Rege pactiones, fœderaque à plerisque essent. Legati fuere præstantes sanè viri, ac Regni Bohemiæ longè principes Gulielmus Rosenbergius, & Pernestenius, quibus magno, ac splendido comitum numero in Poloniam adventantibus, eadem ferè, quæ præmissis antea nunciis, fortuna occurrit: cognito enim illorum adventu, Petrus Sborovius Palatinus Sandomiriensis (is maximè averfus à Cæsare semper fuerat) ex auctoritate Senatûs obviàm ad fines fuit, ac primò eos conatus est aditu in Regnum arcere, petens vt dum gentis concilium, quod comitiorum causâ habituri essent, cogeretur, in Poloniam ne intrarent, quando ante illud tempus audiri ipsi publicè non possent. Instantibus tamen Legatis, vt Cæsaris mandata vtrisque Regnis vtilia ad Senatum, Ordinésque afferentibus pateret in Poloniam aditus, ita Sborovius assensus est, vt Sandomiriam deductos dissimulatâ quidem, sed diligenti custodiâ habuerit, vt nec adire ad eos se incio quisquam, nec suos ipsi aliò vsquam dimittere, nisi aut consulto, aut certè sciente se possent. Id ægrè passi Legati, vbi Sborovium senserunt infensorem Cæsaris rebus, quàm vt vllis promissis, conditionibusque vinci posse sperarent, eo fortè ad conventum, qui ejus Provinciæ Equitum habebatur, profecto, ipsi nemine consulto, appellatòque, Sandomriâ ante lucem discesserunt. Quod cum nunciatum Sborovio, Equitibusque, qui convenerant,

esset, missi properè ab iis, qui Legatos ab instituto itinere retraherent: ita vnius diei viam progressi, consistere coacti, ac præsidio Equitum appposito, datoque negotio, vt alioquin eis necessariorum rerum copia suppeteret, ac benignè in speciem, atque hospitaliter haberentur, arctiùs etiam quàm antea custodiri sunt iussi. Quæ res eos magnis difficultatibus affecit Cæsaris iussa patrandi, cum jam nec iis inuidiosius, suspectiùsque esset quidquam, & nemo ob id adire, aut alloqui eos auderet. Et quamquam summifere clam aliquot è suis ad sollicitandos maximè hæreticorum principes; tamen cum dempto libero commercio nec cum Commendono congreddi, nec colloqui cum præparatis antea amicis possent, quin omnis de Cæsare, filioque spes corrueret, sustineri non potuit. At Radgivillus, & Cotchevicius, qui conventis cum Commendono staturi, multa in id consilium in Lithuania præstruxerant, cognito Commendonum in Regno esse, ac me statim profectum magnis itineribus Viennam contendisse, diu quid Cæsar statueret, expectarunt, ac priùs moram ipsam pro re omissa acceperunt: post vbi nuncios ejus pluribus locis interceptos, Cyrum captum, litteras publicè recitatas, Legatos pænè in custodiam traditos, abalienatos omnium animos, & Cæsarem ipsum, & fautores ejus in summa invidia, malaque fama esse intellexere; nec tamen sibi ab eo litteras, aut nuncios venire, & gravi ru-

more laborare rem, quòd vni ante omnes hæretici appellari, ambirique dicerentur, vni que eorum, nomine Zaffragnetio, qui repudiato Senatorio loco, ab Senatu ad Equites transferat, magnæque ob id illius in eo Ordine opes erant, triginta nummum aureorum millia oblata, remissaque ab eo dicebantur, penitus ab inuito consilio recesserunt, & vt omnia sibi quàm maximè integra essent, operam dederunt. In Polonia autem cùm idem de hæreticis percrebuisse, additum iis, quæ suprà attigimus, adeò Catholicorum animos à Cæsare avertit, vt Cujaviensis, & Laschius, qui duces se præbituri Ernestum dicentibus Regem erant, spretos se, posthabitofque querentes, mutatâ voluntate cum Sboroviis pro Henrico Galliæ Regis fratre societatem conjunxerint. Itaque cùm ventum ad comitia est, & copia fuit Legatis, cum quibus vellent, colloquendi, ne ipsi quidem inficiabantur exiguâ stare spe, quod Cæsar pro non dubio asseverantibus, qui assentati cupidini ejus fuerant, crediderat. Ac tum demum senserunt quàm peccatum ab eo fuisset, qui in re gravissima adulantium somniis decipi se passus, non ex Commendoni sententia omnium studia, consiliâque celeritate avertisset. Tum serò & ipsi, & Cæsar, his cognitis, blandiri Catholicis, quos antea neglexerant, tum litteræ manu Cæsaris scriptæ veniebant, tum magnifica promissa ingerebantur, cùm facta in aliam partem inclinatio sustineri amplius nequi-

ret. Ad hæc incommoda, etiam prodi ab suis dicuntur. Nam qui ab Germanorum Principibus iis, penes quos creandi Cæsares jus manet, Legati suffragatum Ernesti petitioni venerant, dehortando privatim quod publicè orabant, contrariis orationibus haud parum offecisse Cæsaris rationibus sunt crediti. Legatos quoque ejus, ut gentis principes, magnus nobilium Bohemorum numerus secutus fuerat. Hi commercio linguæ, quæ eadem est utriusque genti, crebros cum Polonis sermones miscebant, unaque convivia celebrantes, & largè vino, ut mos illis, indulgentes, invicem se amicè, ac familiariter colebant. Et Bohemi (credo, conspecta species magnæ libertatis in Polonis, arbitriique Regem sibi deligendi, desiderium usurpati quondam ab ipsis quoque ejusdem juris, iramque adempti refricabat) memorando pristinam Bohemiæ dignitatem, spoliatorumque eam se, & gravibus præterea tributis, vectigalibusque premi querendo, aliisque, quæ ferè populi indignantur, incusando, monebant Polonos, ne in idem jugum ipsi se ultro inducerent. Quæ à sollicitis, ac suspiciosiis facilè credita, haud leve momentum ad deterrendos à Cæsare multorum animos habuisse putantur.

De competitoribus Regni.

CAPUT VI.

COMPETITORES erant Regni permulti claro omnes genere ; neque enim sæpè accidit , vt Imperium eâ amplitudine stet , nullo certo successore alienæ ambitioni expositum , cefsurum ei , quem multitudinis favor prætulisset , quæ ne norat quidem , aut viderat vnquam eos , de quibus tantum iudicium factura , quibus summam de se potestatem traditura erat , solam famam , vel ex vano , levibusque auditionibus haustam , vel callidè fictam , jactatamque secutura. Primus sermone vulgi Moscorum Princeps ferri est cœptus , cuius Regnum Polonis finitimum à Borysthene , quo ferè à Lithuanis dirimitur , ad vsque vltimas Septentrionis plagas , ignotasque gentes , & glaciale Oceanum latissimè patet , atque inde à finibus Sueciæ , & Fislantiæ sinu per feras plerasque , ac barbaras nationes ad Caspium mare , Tanaïmque flumen extenditur , Scytharum quoque populos aliquot proximis annis domitos continens. Hunc vota magis , quàm studia hominum expetebant : sicut enim conjunctas sub vnus imperium Regis tot gentes , nationesque habere magnificum Polonico nomini omnes rebantur ; ita Regis ipsius sævum , atque

que atrox ingenium, & impotenti dominarui, omnibusque soluto legibus assuetum reformidabant. Quidam filium ejus respiciebant, dictumque Sigismundi Regis memorabant, Polonis è Septentrione petendos Reges. Sed neque Moscus ab insita superbia Legatos, qui peterent, misit, & utriusque mentionem Cotchevicius, cujus supra meminimus, privatis etiam odiis illis infensus auctoritate sua discussit. Proximus huic Rex Sueciæ fuit, qui quia sororem Augusti in matrimonio, atque ex ea filios habebat, & peropportune duo Regna adversus Moscum communem hostem conjuncturus erat, haud vanâ spe in eam petitionem descendere videbatur; atque hunc jam inde à paterna defectione corruptum hæresi hæretici ferè provehebant. Idem ab eadem causa etiam Duci Prussiæ studebant adolescenti, neque ætate satis ad id ferendum onus maturâ, & valetudine mentis ne suo quidem habendo, nedum alieno quærendo Regno habili. Sed neque puerum, neque stolidi ingenii Regem Firleius, compluresque alii videbantur, dum in disciplina contemptenti Catholicæ pietatis jura institutum, & eorum beneficio obnoxium haberent. Quin hunc opportunum rationibus suis vel ob id maximè expetebant, quòd ei nomen modò Regium relicturi, regimen rerum ipsi habituri essent. Quanquam sunt, qui Firleium ex Prussi spe tantum pecuniæ aliquid captasse credunt, cujus & ipse egens tali tempore erat, & ad patranda consilia magnâ vi

+ videtur deesse vix
repulsuri vel
rejecturi

opus esse sentiebat. Gentilem quoque hujus Brun-
 deburgium, qui ab oppido Anspachio, cui domi-
 natur, cognomen habet, hæreticorum quidam sub-
 jiciebant; alii item Augustum Saxonem, magnæ
 Regulum dignitatis, magnarumque apud Germa-
 nos opum: sed utrumque multitudo abhorrens à
 Germanis, ut ferè finitimarum gentium discre-
 pant animi, respuebat. Injecta quoque mentio est à
 quibusdam Stephani Bathorii, qui paulò antè mor-
 tuo intra adolescentiam Joanne Transsylvaniæ Re-
 gulo, ad Provinciæ illius dominatum popularium
 studiis fuerat evectus. Sed ille vix dum firmato
 domi principatu, novum foris quærere Regnum
 maturum rebus suis non ratus, petitionè in præ-
 sentia abstiit; atque hic est ille Stephanus, qui
 biennio post hoc ipsum Regnum est adeptus,
 cui tantum fortuna, quæ plerumque veræ virtutis
 est comes, indulfit, ut honesto quidem inter
 suos genere, sed fortunâ pertenui natum, & *con-*
contentum ~~temptum~~ modico amicitia gradu, quem apud
 Joannem Principem ipse sibi per industriam, at-
 que bonas artes fecerat, nec ultra spes suas pro-
 ferentem, quàm ut rem domesticam sub illo au-
 geret, & partam gratiam, dignitatè que tue-
 retur, ad patriæ prius suæ, deinde ad Poloniæ Re-
 gnum extulerit. Joannes in fide Turcarum erat,
 beneficiariamque ab iis Transsylvaniam habebat,
 quorum fretus opibus etiam Ungariæ Regem se
 ferebat; unde illi crebræ cum Maximiliano Cæsa-
 re contentiones erant, & ut rarò bellis, ita mu-

tuis in fines excursionibus, latrociniisq̄ue, quibus Ungarorum gens gaudet, sæpè se infestabant. Per has occasiones, vt cuique mala mens, malæque domi spes incidissent, ab vtroque ad alterum frequenter transfugiebant; (& sunt Ungari fide ad omnia temporis momenta mobili) sed & Joannes ipse, & Transsylvani omnes pravis religionibus, communi malo hujus ævi, infecti animos, à Catholicæ Ecclesiæ fide desciverant. Stephano eximium geminæ laudis decus tribuitur, neutram, neque pietatis quam Deo, neque constantiæ quam Principi debebat, fidem fefellisse. Adjecerunt etiam Polonorum plerique animum ad Gulielmum Rosenbergium, Bohemum Principem, Legatum Cæsaris. Hic Romano sanguine, gente Ursinâ ortus, clarâ nobilitate apud Bohemos eminens, genus opibus, opes animo, ac virtute æquabat. Sed illi omni spe potior fides, quam Cæsari debebat, fuit, mentionemque sui vllam in comitiis fieri vetuit. Verùm hos omnes longè & generis amplitudine, & Catholicæ pietatis laude, & præclaræ indolis famâ anteibant duo adolescentes, Ernestus Cæsaris filius, & Henricus Regis Galliæ frater. Ernestus, & opes patris non magnæ solùm, sed propinquitate ipsâ maximè opportuna Poloniæ res affectanti, & Catholicorum studia antè, vt docuimus, à Commendono comparata, faciliè vt cæteris præferretur, tenuissent, ni cessatum à Maximiliano primùm, deinde etiam turbatus ordo agenda rei, & cuncta a-

liis super aliis erratis corrupta, sicuti demonstratum à nobis est, fuissent. Henricus ad Regnum, quod ei summis omnium ordinum studiis est delatum, pænè per jocum à paucis est accersitus; affirmari certè potest nemini antè cognitum, visumve eorum, à quibus expetitus, creatusque Rex fuit. Venerat fortè in Poloniam è Gallia pumilio quidam Polonus natione, ac natus etiam honestè, (Crasofchio nomen fuit) qui adolescentulus rarâ parvitate in Galliam abductus, dono datus Reginae, diu inter oblectamenta Regum fuerat: scitus ipse, & ingenio solertior, callidiorque, quàm pro modo corporis, ita rem suam naviter egit, ut pecuniosus, & locuples paucis annis evaserit. Senex factus revisere patriam, suosque agnoscere, agnoscique cupiens, in Poloniam, vivo adhuc Augusto, redierat, multaque, ut fit, de Regia Galliae, de Regni opibus, de Rege, deque Henricorum fortè Regis fratris exercitus adversus quotannis rebellantes hæreticos Galliae secundâ bellicæ laudis famâ ductante magnificè omnibus conviviis, quibus sæpè à proceribus adhibebatur, prædicabat: & mortuo demum Augusto, cum omnibus propè sermonibus de futuro Rege quæreretur, palam ut Henricum sibi Regem asciscerent, omnes sollicitabat; donec Andreae Sborovii instinctu ab aliquot nobilitatis principibus, qui consilia cum Sboroviis sociaverant, in Galliam est missus, & datis ad Regem, Henricumque litteris, quibus operam pollicebantur, ire pro-

perè, eosque ad mittendos Legatos, qui peterent Henrico Regnum, adhortari est iussus. Tanta enim alienatio à Cæsaris domo fuit, ut quem in limine Regni, atque in oculis propè suis habebant, Regem Regibus natum, regiâ indole petentem, offerentemque se rejicerent; è Gallia longissimè dissitum, ignotumque ultro accerferent. Nec homunculus defuit rei, nec Reges aut nuncium, aut nuncii auctores sprevere. Illo igitur eadem celeritate, quâ venerat, ad Polonos redire, & ad futuros in tempore Legatos renunciare iussu, haud segniter Galli negotio institerunt, æmulatione in Austrios incensi, & magnoperè ad gloriam gentis suæ rati pertinere, si bellicosissimæ nationes ab ultimis Europæ terminis Regem sibi petitum in Galliam misissent. Et Carolus Rex cum fratris potentiam & infringere parum fraternum, parumque tutum putaret, & ferre grave sibi, Regnòque sentiret, per speciem honoris amoturus Henricum, Galliâque propè altero jam Rege exoneraturus videbatur. In Polonia serpebat quidem in dies magis per hominum ora Henrici mentio; sed locorum, interjectarumque terrarum longinquitas consistere in illo magnoperè animos non sinebat, & eum Ernesto potiùs objici, quàm veris studiis expeti plerique credebant. At ubi adventare è Gallia Legatos, & mox ingressos fines, est auditum, & vulgata promissa, commodaque sunt, quæ genti publicè, privatimque allaturum Henricum Legati, fautores.

que eorum studiosè disperferant ; omnis illa animorum à Cæsare defectio vertit in favorem Henrici, & ipsi etiam Cotchevicius, Radgivillus, Laschius, aliique qui se initio Cæsari obtulerant, quâ indignatione adversus eum, quâ præmiis, promissisque ingentibus Gallorum illecti multitudini se junxerunt ; adeoque inde inclinatio voluntatum omnis in Henricum incubuit, hinc studio illius, quem summis laudibus efferi à Principibus suis audiebant, hinc alienatione à Cæsare ; adeoque hic ardor animorum pariter omnes Senatores, Equites Catholicos, hæreticos traxit, ut si tum habita comitia forent, ne dubitandum quidem esset, quin sine vlla aliorum mentione, vnus omnium suffragiis Henricus Rex fieret : tanto impetu multitudo, venti ingruentis instar, quò semel inclinavit, præceps fertur. Spatio, atque morâ (nam ipsum propè annum interregnum tenuit) ardor paulùm elanguit, & Gasparis Colinii, multorumque cum eo Ugonotorum in Gallia cædes etiam plerosque hæreticorum ab Henrico avertit. Is enim Colinius eum magnam Gallia partem novâ religione, & Calvinianæ hæresis pestiferis erroribus opplevisset, cui pro disciplina est legum, Magistratuumque omnium reverentiam exuere, impia sacrorum jura vi, atque armis vindicare, divina, humanaque libidini suæ subjicere, ita se ducem Novantibus inde res, & omnia sævis seditionibus, bellisque turbantibus præbuit, ut totâ civili sanguine conspersâ Galliâ, per fune-

stas patriæ, gentisque suæ calamitates, perque cla-
 des, & vulnera robustissimi ante illum Regni, ad eas
 pervenerit opes, quibus metu sui Regem terre-
 ret: Regiam certè domum nemo vnquam acrius
 oppugnavit, nemo exitio vltimo propiùs adduxit.
 Hunc sive aliter mederi publicis malis, quàm eo
 sublato Galliæ vexatore, non posse Regis mater pu-
 taverit, seu ipsum parantem fraude, atque insidiis
 Regi, fratribusque, ac matri ipsi necem afferre
 occupavit, opprimere captatum fictâ gratiæ re-
 conciliatione, Lutetiàmque cum factionis prin-
 cipibus pellectum magna cum omnis generis U-
 gonotorum cæde trucidari iussit. Ea cædes Polo-
 niæ hæreticos (nam Henrico id facinus imputa-
 bant, cuius esse insigne in Colinium, sectamque
 illam odium didicerant) ab eo vehementer alie-
 navit, vt nisi lenisset paulatim rem rumor, & Ca-
 tholici pro Henrico constantissimè steterint, per-
 agi comitia sine magno certamine nequivissent.
 Hæretici igitur deserto Henrico, rem ad Regem
 Sueciæ trahere conati sunt: sed vbi consentien-
 tibus Catholicis, & alium quàm Catholicum Re-
 gem ne auribus quidem admittentibus, non satis
 ad id opum in sese esse senserunt, aliâ viâ solve-
 re consensionem Catholicorum, & studia in Hen-
 ricum rescindere sunt aggressi. Omnibus cœti-
 bus, consiliisque monebant, hortabanturque
 multitudinem, vt spretis alienigenis, & externis
 Regibus, è sua potissimùm gente Rectorem Reipu-
 blicæ darent. Tot esse inter ipsos nobilissima-

» rum familiarum proceres, seu robore, ac digni-
 » tate corporis, seu vi, atque præsentia animi cui-
 » vis externo Regi pares, suæ certè Reipublicæ
 » multò quàm illos peritiores. Deligerent ex his,
 » qui vnà secum eadem disciplina, eodem more,
 » iisdem sub legibus nutritus, altúsque crevisset,
 » qui hanc terram vt patriam, incolasejus vt cives
 » suos coleret, non qui Poloniae Regnum accessio-
 » nem modò suæ potentia existimaret. Majores suos
 » olim destitutos, vt nunc, Regum stirpe, cum haud
 » facile propter multorum ambitionem in vnum
 » Principem consentirent, potiùs quàm imperium
 » in se alienigenis crederent, ad Piastrum illum non
 » humilis modò, sed etiam sordidae fortunæ homi-
 » nem è caupona abstractum, Regnum detulisse;
 » nec ipsos illius, nec Rempublicam posterorum
 » ejus, in quibus ad multa sæcula propagatum est
 » Regnum, pœnituisse. Cur ipsi se vltro alieni fan-
 » guinis Regi subjicerent, petito ex iis gentibus,
 » quibus virtute nunquam concessissent? cur suis
 » alienos præferrent, & quorum cognitam, & bel-
 » lo, pacèque spectatam industriam haberent, iis
 » ignotos, & vanis tantùm rumoribus commenda-
 » tos anteponerent? cur denique Polonicum no-
 » men eâ ignominiâ notarent, idque iudicium pro-
 » pè in conspectu orbis terrarum ferrent, neminem
 » Polonum aptum Regno esse? Advenæ ergo Re-
 » gi, ignaro legum, ignaro patrii moris, linguæ
 » etiam patriæ experti, dedent se veluti pecora nu-
 » tu, ac sonitu regenda: quonam modo parituri ei,
 &

& dicto audientes futuri sint, quem ne intelli-
 gent quidem loquentem? Quænam illi cura cu-
 stodiendarum legum esse possit, qui leges ipsas
 ignoret? Et quid intelligerent cum peregrino
 Rege peregrina jura, peregrinos ritus, peregrina
 omnia accipienda esse, & patriam disciplinam,
 majorumque instituta, quibus stetit, in eam-
 que amplitudinem crevisset Respublica, obliviscen-
 da iis esse? Hoc genere orationum hæretici distur-
 bare consilia Catholicorum, aperire spei suæ adi-
 tum, & munire sibi ad Regnum viam conaban-
 tur; & movissent haud dubiè multitudinem, nisi
 docta à Principibus fuisset, non posse Regem Po-
 lonici generis fieri, nullius enim ita eminere vir-
 tutem, fortunamve, cui alii cessuri subjecturique
 se essent, neque posse in id descendi certamen si-
 ne gravi, ac propè certo civilis belli periculo, ne-
 que civile bellum sine peste, ac pernicie Reipu-
 blicæ excitari. Quæ quidem de ea re differerent,
 magis verè dici, quàm factu facilia esse. Et eos
 quidem aliò spectare, quorum cogitatis non pa-
 carâ, & concordî, sed divulsâ, ac discrepante Re-
 publicâ opus esset. Et Archiepiscopus Gnesnensis
 apertius in eorum impotentem ambitionem, im-
 pudentiâque investus, qui per hæc sibi ad Re-
 gnum, atque ad vanas, quas affectarent, spes,
 munire viam conarentur: Quem, inquit, nostro-
 rum putatis alteri cessurum? aut si cederemus in
 præsentia, quam auctoritatem ad regendos tot
 populos habiturum novum creditis Regem in pri-

Ecquid

» vata nuper fortuna conspectum? Semel feliciter
 » insanitum sic à majoribus nostris, qui quò aliquem
 » tandem finem discordiis suis invenirent, quem-
 » dam sibi Hultai (hæc vox Polonicè cauponem si-
 » gnificat) Regem fecerunt. Non tali rectore Rei-
 » publicæ tempora egent, sed cui regio genere or-
 » to, regio cultu, regiis artibus instituto, Regi ipsi
 » parere nemo dedignetur. Sic agi de comitiis est
 » cœptum, in quibus non tam de Rege creando in-
 » ter Principes, quàm per quos crearetur, certa-
 » men fuit, dum quisque hanc facultatem ad suam
 » potentiam trahere studet, & auctor quisque, &
 » Princeps gratiæ apud novum esse vult Regem.

*De impia hereticorum fraude, quam confede-
 rationem ipsi appellarunt.*

CAPUT VII.

UT quisque sciret quem in locum, quòdque
 ad tempus ad creandum Regem conventu-
 ri essent, (nam suffragii jus vniversa ex æquo No-
 bilitas toto fusa regno, nullo census, aut honoris
 discrimine habet) indicitur ad Kalen. Junii Var-
 saviam concilium, in quo consultis ordinibus,
 ex omnium sententia ea res statueretur. Et ad-
 fuere frequentes Senatûs, Equitèsque. Discepta-
 tum de vtroque nonnihil est cum Lithuanis,
 qui, & tempus in Maium mensem rejiciebant,
 & locum Parzoviam, Lithuania oppidum in fini-

bus Ruffiæ firum destinabant : de tempore concessum iis est, vt non ante Kalend. Aprilis conueniretur; locum mutari non placuit, designati- que jacentes ante Varſaviam campi, quos ab vrbe interfluens Viſtula dirimit. Hic locus præterquam quòd in ipſo propè vmbilico eſt Regni, & inter Polonos, Lithuanòſque medius, Commendonus auctor amicis fuerat, vt potiffimùm eligeretur, quòd in pleniffima Catholicorum provincia eſſet; nuſquam enim Nobilitas ab hæreſum contagione, ac labe intactior, quàm in Maſovia erat. Quæ res vſu etiam quàm ſpecie vtilior evaſit. Maſovii enim propinquitate ipſa invitati, frequentiffimi comitiis interfuere, quippe quominus omnes confluerent nemini domeſtica inopia impedimento fuit, cùm ex remotioribus Regni partibus, nonniſi quibus commoda domi res eſſet, venire per ſe facilè poſſent. Ita ipſo quoque numero ſuorum Catholicis animi addebantur, loco dièque habendis comitiis dictâ, aliis- que quæ præſens exigere tempus eſt viſum conſtitutis, diſceſſerant Varſaviâ domum quiſque ſuam, priuſquàm dimitteretur concilium, plerique Principum. At hæretici, quibus in exigua ſpe Regis creatio ex ſuo corpore eſſet, nec dubitarent, quin ſuperantibus Catholicis, arbitratu eorum ſibi accipiendus Rex eſſet, occultiffima inter ſe conſilia habuerant, quonam modo ſibi, ſectis- que, ac rationibus ſuis cave- rent, vt ſi novus Rex patriis legibus, quas ſeve-

rissimas adversus desertores Catholicæ pietatis Poloni habent, agere secum, & se pœnis, quaestionibusque, quas eadem leges jubent, subjicere vellet, ne posset. Et cum hæc leges ut abrogarentur, postulare ipsis quoque impudens videretur, viam quâ furtim eodem pervenirent, & legum vis sine legum mentione eluderetur, callidè excogitatam iniverunt. Primum ipso concilii initio, ne legationes exterorum ullæ eo tempore Varfaviam accederent, quarum interventus, ambitusque consultantibus de sua Republica moræ, atque impedimento esset, suaserunt, quando eas Aprili mense sub ipsum comitiorum tempus audire antè decretum fuisset; idque ab omnibus est probatum, nemine subesse fraudem suspicante: sed illi eò scilicet spectarunt, ne Commendonum Varfaviæ adesset, quem occulta quoque eorum acutè odorari, ac remediis prævertere solitum scirent. Deinde abeuntibus aliis ipsi frequentiam Senatûs, & Catholicorum aptiorem dolofo consilio arbitrati, dum à Magistratibus conventus dimitteretur, de industria pænè omnes restiterunt. Cum ergo de publica pace custodienda actum esset, decretumque, ut publicè conspiraretur, & omnes se chirographo suo, & jurejurando obligarent pro hoste patriæ habituros quicumque alteri vim attulisset: hæretici ipsi fœderis hujus formulam conscripserunt, cæteris rebus sanè tempori accommodatam, & magnam mutuæ charitatis, & benevolentia speciem, &

egregium studium concordibus animis Rempu-
 blicam administrandi præferentem. Sed vnum
 erat caput, quo illis in perpetuum cavebatur, &
 ne cui novam ascivisse religionem, ad novasque
 doctrinæ, ac sacrorum rationes animum tradu-
 xisse fraudi esset, sciscebatur, sed cuique de di-
 vinis rebus sentiendi, Deumque quibus placeret
 ritibus, ceremoniisque (dum purè, castèque)
 colendi jus, ac potestas esset. Atque hanc im-
 pietatem verbis adeò aptis occulerant, ut aliqui
 dulci pacis, & concordia nomine decepti priùs
 nomen suum decreto adscripserint, quàm dolum
 animadverterint. Cùm deprehensa res esset, ægrè
 tamen Episcopis, qui in concilio aderant, postu-
 lantibus concessum est spatium ad decreti capita
 inspicienda, tanto impetu, clamorèque hæretici,
 ut perscriberetur, institerunt; vociferabantur,
 denunciabantque, nunquam passuros comitia
 creando Regi haberi, nisi prospectum foret sibi, ut
 tutò in communi patria vivere liceret; identidem
 quærentes, an crederent se expectaturos, dum
 eadem fraude, quâ nuper in Gallia Gaspar Coli-
 nius, totque cum eo præstantes viri cæsi essent,
 circumvenirentur? Atque adeò exarserunt, mi-
 nas, arma, bellum abnuentibus intentantes, ut
 haud procul à vi, atque seditione res abfuerit.
 Episcopi magis se impelli ad rem nefarii exem-
 pli probandam non sunt passi, quàm pro suo
 munere fortiter tam impia audentibus obstite-
 runt, & veriti turbas, alii venire in Senatum

recufarunt , alii Varfaviâ domum difcefferunt. Jacobus Ucangius Archiepifcopus Gnefnenfis , & Ordinis fui , & Senatûs princeps , de cujus ingenio , moribûsque fuprà à nobis eft memoratum , biduum dari fibi ad deliberandum rogavit , faffus fibi nihil fatis liquere , & variè diftrahi , impellique animum fuum. Haud inviti hæretici morem Ucangio geffere , fatis fperantes , quia is proni in eorum caufam animi multa fapè figna dediffet , metûque magis quàm fponde à nudanda fententia hactenus fe abftinuiffet , naatum tempus fauturum postulatis fuis , adjutorémque futurum. Catholici idem magnopere timebant ; fiquidem ipfam dubitationem in tali re , quid aliud , quàm manifef tam defectionem effe ? & cùm talium confiliorum ex fuperiori vita auctorem , ac ducem , non folùm approbatorem jure timere videbantur poffe , & magnum erat periculum , ne fi ille gratificatus hæreticis fuiffet , grave aliquod , atque infanabile vulnus Republica acciperet. Aderam ego tum Varfaviæ à Commendono miffus , vt quoniam venturus ipfe ad id concilium non effet , ad plerofque Principum mandata ejus perferrem , & præfens quæ vt publicè ftatuerentur , cognofcerem , aut privatim de futuro Rege quæ agitantur , explorarem ; cùm ad cæteros Epifcopos , Catholicosque Senatores , cùm maximè ad Archiepifcopum in tam ancipiti re adivi , fimul excitans eos ad muneris fui partes , fimul quò fcirent omnes , quod

ps. tum

quisque aut dixisset, aut egisset, perscripturum
 me omnia ad Commendonum esse, ut saltem
 aliquâ ejus verecundiâ continerentur. Ac Ucan-
 gius quidem mecum commodissimè est locutus.
 Cùm tertiâ inde die in Senatum serus, postre-
 mûsque omnium venisset, & alii aliter quid actû-
 rus quâmq; sententiam dicturus esset, opinaren-
 tur, & hæretici spe omnes, & expectatione pende-
 rent, ipse orationem habuit, nequaquam illius
 Ucangii, qui occasiones novandi, turbandi que
 res captasset, qui Pontificibus Maximis obtrectas-
 set, qui nationale concilium machinatus esset,
 qui Fritium hæreticum domi suæ in præcipuo
 honore habuisset, qui capita cum hæreticis
 sæpè contulisset; sed veræ pietatis, atque con-
 stantiæ plenissimam, qualis ab Stanislao Craco-
 viensi Episcopo, qui mortem pro fide, ac reli-
 gione oppetiit, ac in Divorum numerum sancti-
 tate, ac miraculis referri meruit, si viveret, ex-
 pectanda fuisset. Adeò nostræ mentes in manu
 sitæ sunt Dei, & ubi paulum à contagione huma-
 narum cupiditatum sevocatæ, ad ipsum se Deum
 studio veri verterunt, nunquam non ejus sanctis-
 simo numine ad cognitionem sui illustrantur.
 Deliberatum à se diu, multumque esse dixit, ut
 de re tanta maturum consilium patriæ suæ affer-
 ret; sacrificatum item ab eodem se, ac preces ad
 Deum factas, sacratas Virgines, ac singula sacer-
 dotum collegia ad id appellata, omni cibo præ-
 terquam quo sustentari tenue corpus suum potue-

» rit temperatum, pecunias hujus rei causâ egenti-
 » bus distributas, omnia denique piè ac religiosè
 » peracta, quibus placari cæleste numen, ab Deo-
 » que impetrari posse speravit, vt quod factu opti-
 » mum in tali re, quòdque cum sua, & patria salu-
 » te conjunctum esset, sibi divino prælato lumine
 » demonstraret. Postremò adhibitum amicorum fi-
 » delissimum, ac prudentissimum quemque, nec
 » denique aliud eo biduo pervolutum, agitatúm-
 » que animo ab se esse. Tandem ita apud se statuis-
 » se salvâ fide, quam Deo homines debent, nemi-
 » nem posse ei fœderi, decretóque assentiri, quo
 » Dei majestas, ac numen gravissimè violaretur.
 » Quid enim aliud esse tantum novarum, ac pra-
 » varum religionum admittere, quàm totam fun-
 » ditus evertere, ac tollere Christianæ pietatis ra-
 » tionem? divina, humanaque confundere, &
 » Christi Dei cultum, vnicam salutis mortalium
 » spem, opem, columnen, sine quo constare boni,
 » rectique ratio non potest, è vita auferre? An er-
 » go si Mahometanus, atque adeò Epicureus, om-
 » nisque religionis contemptor aliquis existat, qua-
 » les gigni ab tali impunitate necesse esset, ne hos
 » quidem coërcere legibus liceat? istis quoque sua
 » sentiendi licentia inulta maneat? An concipe-
 » re animo tantum impietatis virus potuit quisquam,
 » ista vt postulentur? Multa in hanc sententiam
 » cum dixisset, & quæsisset etiam ab iis, & quid
 » crederent stare Poloniæ Regnum, hâc permissâ,
 » & publico decreto sancitâ licentiâ posse? & an
 » eam

Et quid

eam perdendæ communi libertati, ac Reipubli-
 cæ penitus dissolvendæ esse intelligerent? Testa-
 tus postremò est, ita hanc animo stare senten-
 tiam, vt dexteram amputari potiùs sibi esset pas-
 surus, quàm eam ad nomen suum huic decreto
 adscribendum admoturus, nec solùm dexteram,
 sed si res ferat caput ipsum gladiis non dubitan-
 ter objecturum. Quid enim seni exactâ jam æta-
 te, aut salutaris, aut gloriosius evenire posse
 quàm pro patria, pro fide sua, pro sacris, pro re-
 ligione mortem occumbere? & vitam quæ na-
 turæ propediem exolvenda esset, pro civium suo-
 rum salute, ac pro Dei cultu Deo ipsi repræsen-
 tare. Hæc dicens cùm hæreticorum clamoribus,
 minisque incessetur, adeò furori eorum violen-
 tiæque non cessit, vt in publicas tabulas referri
 decretum vetuerit, & quia per vim relaturi vide-
 bantur, ipse ex sua reliquorumque Episcoporum,
 ac totius Ecclesiastici Ordinis, & Catholicorum
 omnium auctoritate id decretum contra Rempu-
 blicam paucorum conspiratione, ac fraude con-
 flatum esse edixit, edictumque in publicas refer-
 ri tabulas iussit. Idem postea factum in singulis
 provinciarum conventibus ab Catholicis est; ita
 illa hæreticorum conjuratio nihil publicæ aucto-
 ritatis traxit. Ucangium cùm ego post dimissum
 Senatum domi convenissem, collaudarémque
 eum, & eximiam constantiæ, ac pietatis gloriam,
 quam ea die nomini suo peperisset, illi gratularer,
 fassus agitatam opinionibus diu animum suum

tandem in commonstrata sibi divinitus veritate conquievissè, ab illa approbanda conspiratione, visis etiam, atque in somniis se deterritum fuisse affirmavit. Hæc hæreticorum conspiratio, cui ipsi confederationis indidere nomen, incredibile dictu est, quantum diligentia, studiique à Commendono positum sit, vt antiquaretur & confutaretur, & in quantam invidiam, execrationemque id factum apud omnes, scriptis etiam, & vulgatis ea de re alieno nomine libellis, vocaverit.

De adventu Commendoni Varsaviam, & consilio illi in castris dato.

C A P U T VIII.

APPETENTE deinde vere Commendonus Varsaviam venire maturavit, & Episcopos, & aliquot Catholicorum Principes, vt idem facerent per litteras monuit, quo spatium communicandis consiliis haberent, antequam advenirent alii, & æstu comitiorum occuparentur animi. Cùm plerique in tempore adfuissent, omnes in domum suam coactos magnoperè hortatus est, vt animo, atque religione quantum magnitudo rei, & abhorrens à Christiano nomine scelus hæreticorum posceret, ad resistendum impiæ conjurationi se compararent. Acceperat enim hæreticos, nisi ei fœderi Catholici assentirentur, mori-

turos se potiùs quàm comitia haberi, & Catholicum Regem creari passuros, ferociter minari. Episcopi, cæterique pro se quisque polliciti sunt daturus operam, ne eorum officium in re maximè fidem Christianæ pietatis attingente desideraret. Convenit autem, vt totum negotium constanter quidem, sed leniter, amantèrque temporis causâ tractaretur, ne si in hæreticos ab ipsis pari impetu itum esset, ea contentio in periculosam aliquam seditionem erumperet, comitiâque impediret; sinendo eos incassum furere, quàm objiciendo se furentibus tutiùs conatus elisuros. Privatis inde colloquiis singulorum, de futuro Rege sensus explorans, præter admodum paucos Henrici esse omnes intellexit. Atque ipse jam antè sicuti sponte sua, dum licuit, & integrum fuit, rem ad vnum è Maximiliani filiis trahere fuerat conatus, maximè è communi re vtriusque gentis id esse existimans, ita defectione ab eo, & inclinatione in Henricum perspectâ contraxerat vela, intelligens sibi ita moderandum esse, vt neque nimium pro Cæsare tendendo, aduersa studia multitudinis incurreret, neque damnando Gallorum spes refragari favori in Henricum crederetur, cujus nomen non gloria solùm bellicæ virtutis ex victis ter justa acie, profligatisque magnis hæreticorum copiis commendabat, sed Catholicæ religionis eximia laudes illi omnium consensu tribuebantur. Et Commendono vitanda omnis animi vllis infecti partibus suspicio erat, nec vltra quàm vt

Catholicus Rex crearetur, Pontificis Maximi communis Christianorum Regum parentis Legato curæ esse videbatur debere, & repulso Cæsare, si Henricus quoque spe dejiceretur, nullus qui fieri posset, Catholicus alius è petentibus erat. Igitur ubi labefactatam, convulsamque petitionem Maximiliani sensit, quâ alienatione gentis ab eo, quâ cunctatione, atque erratis ipsius, timens jam ne hæreticis inter Ernesti, Henricique contentionem locus è suis aliquem intrudendi daretur, subsequi suo quoque studio rem ad Henricum inclinatum statuerat, eaque res Catholicis, qui jam ad Gallum flexerant animos, ac perinviti tamen Commendono non obsequebantur oppidò quàm grata fuerat, quos quidem ille dum de Cæsare non desperaret, & temerè concitatis in Henricum studiis haud satis fideret, retentare non destiterat. Cùm ergo quò multitudinis aura ferret, eò Principum studia sequerentur, nec qui inclinatos retineret, amplius esset, quin Henricum renunciaturi Regem essent, haud sanè dubium videbatur. Venere & Cæsaris Legati Varsoviam frequenti jam conventu, ac postera die ad Commendonum adiere, expositisque quæ mandata à Cæsare habebant, quæque post adventum suum in Poloniam egissent, & maximè tarditate excusatâ, petierunt ab eo, ut quorum antea comparaverat studia, eos in fide Cæsaris retineret, & se ad reliqua consilio, atque operâ juvaret. Commendonus neutrâ re se iis defutu-

rum pollicitus; vereri se tamen ostendit, ne ferus esset jam omnis conatus; siquidem & multitudo cuncta arbitrii sui fecisset, & Principes cum aliis alii de suis rebus transegissent, quos sicuti ipse quandiu licuit hortando, monendoque, & spem ostentando variè sustinuerat, ita certis pactorum vinculis, & inter se obstrictos, & competitoribus obligatos, vix sperandum videri à decreta, constitutaque sententia eos revocari posse. Jam frequens vndique toto Regno Nobilitas armata, proceresque magnis amicorum, clientumque comitatibus convenerant, positisque in campo antè habendis comitiis, delecto tabernaculis omnia castrorum similia fecerant. Nec gladiis modò succincti omnes vagabantur, sed gregatim armati cum hastis, sclopis, sagittis, aliisque telis incedebant, & quidam præter armatorum præsidia, bombardarum quoque, ac bellicorum tormentorum apparatus, quo se communirent, adduxerant, ad bellum euntium magis, quàm ad comitia, civilemque conventum venientium more; prorsus ut ad invadendum alienum, non ad suum dandum Regnum venisse viderentur. Speciem certe præbuerunt, tanquam vi, atque armis, non sententiis, ac suffragiis decreturi eventum illorum comitiorum essent. Nec sanè quicquam mirabilius nobis visum, quàm quòd inter ~~inter~~ tot armatorum agmina, in tanta omnium rerum impunitate, cum nullum jus legum, nulla magistratum auctoritas esset, non cædes vlla facta, non

strictus gladius, non vlla vltra verborum certamen contentio, rixave sævierit; adeò gens sui sanguinis abstinens est, & civili dissidio, quod armis decernendum sit, abhorret. Ante omnia placuit legationes audiri, contendentibus hæreticis, vt inde protinus dato responso extra fines Regni summoverentur, ne comitiorum libertati exterorum ambitus, & corruptelæ officerent. Alii, aut retinendos Varfaviæ omnes, aut si vtiq̃ abesse comitiis placeret, Legatos, qui ad petendum Regnum venissent, dimittendos in proximas vrbes, vbi hospitaliter, ac benignè habitus creationem novi Regis opperirentur, censebant. Atque hæc accepta sententia est, quâ haud fefellit hæreticos Commendonum Varfaviæ retineri, itaque nominatim de eo retulerunt, negantes libera comitia fore, si vnus ille adfuisset, qui tamen nemini peteret palam Regnum, neminem tamen ignorare plurimum momenti allaturum, quocumque favor ejus inclinasset, ac ne reliquis quidem Reipublicæ consultationibus, præsentiam, auctoritatèmq̃ illius non magnum pondus, quâ intendisset addituram; & maximè Episcopos notantes, Gallinas super instantem Aquilam formidantes appellabant, ejusque respectu nec libera sententias dicere solitos, nec libera suffragia laturos criminabantur, ac in Senatu eorum interdum dicta refellentes, ea non domi concepta, sed aliunde afflata, ac tales non apud se nasci, sed ab Italia flare ventos, Commendonum defi-

11 33

gnantes, dictitabant: sed Catholicis decretum
 ruentibus nihil est immutarum. Ad VI. Id. Apri-
 lis omnium primò Senatus Commendono est
 datus, deduxere eum domo, missi à Senatu tres
 Episcopi, ac totidem alterius ordinis Senatores,
 & multi præterea privati officii causâ principes
 Nobilitatis. Senatus iisdem in castris ultra Vistu-
 lam, quam sublicio ponte junxerant, habeba-
 tur, tenso ad id in media planitie regio ingenti
 tabernaculo, Commendonum è curru, quo vectus
 erat, descendentem, ante tentorium Palatinus
 Cracoviensis, & Cotchevicius acceperunt, alter Po-
 loniæ, alter Lithuaniae Marefciarius; sic enim ipsi
 eum magistratum, magnâ præditum potestate
 appellant. Il, quod officium vni Regi præstare
 consueverunt, cum baculis Commendonum an-
 tecedentes, turbam ei summoverunt; cui intran-
 ti tabernaculum, consurgens vniversus Senatus
 obviàm est factus. Ipse ad principem sedendi lo-
 cum deductus, claudens latera hinc Gnesnen-
 si Archiepiscopo, hinc Cracoviensi Episcopo,
 consedit; idem Senatus fecit, circumfusâ nobi-
 lium multitudine, quantam capere locus poterat.
 Silentio factò litteras Pontificis Maximi Senatui
 reddidit, quibus recitatis, ipse orationem est ex-
 orsus, in qua non solùm de Rege Catholicæ fi-
 dei cultore creando differuit, sed etiam de inita
 ab hæreticis adversus eam fidem societate, verba
 fecit, quàm ea à Christiani animi sensu, ac religione
 abhorreret, ostendens. Id verò adeò conspirationis

auctores pupugit, summo silentio, attentisque audi-
 ri animis eum cernentes, vt Palatinus Sandomirien-
 sis contineri, quin dicentem interpellaret, non po-
 » tuerit. Quo cum honore appellato, Tu verò, inquit,
 » Legati officium transgressus, Confiliarii, ac Sena-
 » toris partes agere videris. Quæsumus te, vt Reipu-
 » blicæ nostræ, quæ utilia, aptaque sint iudicare
 » nos sinas, neque tu curiosius te in nostras res,
 » quàm peregrinum decet, intrudas; sed tantum si
 » qua à Pontifice mandata habes ea exequare. Sub
 eam vocem confurrexere vniversi Catholici Sena-
 tores, fremitusque increpantium, & filere Palati-
 num iubentium, vndique est ortus, tantaque indi-
 gnatio circumfusæ Nobilitatis fuit, vt minæ, con-
 viciâque jactarint in hæreticos, & proficientes è se-
 dibus suis Cotchevicius, & Laschius manum ad
 gladii capulum injecerint, secutusque periculo-
 sus aliquis tumultus foret, nisi, & ille conticuisset,
 & Commendonus rem minimè ad offensam,
 injuriâque vertisset, sed manu, vultuque æquæ ac
 antea pacato, nec vllam in partem commoto con-
 fidere, & conquiescere omnibus iussis conversus
 » ad Sandomiriensem, Neque ego, inquit subri-
 » dens, me ipsum, neque muneris mei officium,
 » quale sit, ignoro, & id ipsum quod tu mones, a-
 » go, vt Pontificis Maximi mandata exponam, ne-
 » que enim ille magis de Rege, quàm de vobis,
 » déque vestra Republica, vt salva, florénsque sit,
 » laborat, neque ego ex hoc loco tecum, aut figil-
 » latim cum illo, sed vniversè cum omnibus loquor:
 quòd

illo

quòd si ipse Senator non sum, ne tu quidem Senatus. Perrexit inde quæ cœperat adeò non interrupto ordine orationis, vt ne verbum quidem vllum exciderit eorum, quæ dicturus erat, auditusque est summo omnium silentio. Nos, quo res notior esset, ipsam orationem ejus subjiceremus, nisi ea exscripta, editaque in vulgus, legere cupientibus pateret.

De comitiis habitis, & Henrico Rege creato.

CAPUT IX.

CUM hæc Commendonus perorasset, Senatûs Principes in medium tentorium coïvere, & pauca inter se collocuti, ad suum quisque locum rediere. Tum consurgens Archiepiscopus Gnesnensis Senatûs nomine Pontifici Maximo, & Commendono gratias egit, quòd Poloniae salutis tantam curam gererent, daturumque operam Senatûm dixit, vt à consiliis, monitisque ejus paternæ benevolentia, atque officii plenis, ne discederet. Post hæc Commendonus discessit, prosequente vsque ad currum vniverso Senatû, præter illum ipsum Sandomiriensem interpellatorem, & paucos hæreticos. Qui quidem Sandomiriensis, & gravissimis postea verbis est à Senatû objurgatus, & magnæ ea res invidia illi fuit.

Aaa

Contrà Commendono mōderatio animi ingen-
tem gratiam apud omnes ordines conciliavit. Ne-
que enim dubitabant, nisi ille rem tam lentè, le-
nitèrque accipiendo, sedasset, eâ die turbari co-
mitia, & cædis initium fieri, & magnam discor-
diarum flammam excitari potuisse. Quod pericu-
lum impotentiâ, ac temeritate Sandomiriensis
contractum, vnam avertisse Commendoni gravi-
tatem, & constantiam prædicabant. Posterâ die
auditi Cæsaris Legati, à duobus Senatoribus, Pala-
rino Lublinensi, & Castellano Gedanensi deducti.
Hi antea magnoperè contenderant, vt Petrus
quoque Fassardus Hispanus Philippi Regis Lega-
tus, qui ad commendandum Ernestum venerat,
vnâ in Senatum introduceretur, quòd & vnâ ve-
nisset, & eadem mandata afferret, nec in ea re se-
paratim quicquam à Cæsare Philippus esset actu-
rus: sed impetrare nequiverunt contrà tendenti-
bus Galliæ Regis Legatis, qui se loco præstare,
& Hispano præferri debere aiebant. Ita Fassardus,
ne concessisse Gallis videri posset, Senatu non
convento domum discessit, & post Cæsaris Le-
gatos Galli introducti sunt, ac deinceps aliæ or-
dine auditæ legationes. Datis singulis brevibus
responsis, paucos post dies Senatusconsultum af-
ferri ad eos iusserunt, quo omnes abire Varsaviâ,
atque alibi comitiorum opperiri eventum ju-
bebantur, editisque vrbibus in quas cuique de-
cedendum esset, Germani Lovitium, Galli Plo-
riam profecti sunt. Tum iterum hæretici à Sena-

tu postularunt, cum Commendono ageretur, vt extra Varſaviam aliquò & ipſe ſecederet, eòſque pateretur rem ſuam publicam ſine externis arbitris agere; nam neque comitorum libertati cuiuſquam debere auctoritatem officere, & alios Legatos inde ſummotos ſe minùs ægrè eſſe laturos, ſi ipſe quoque diſceſſiſſet: contradicentibus Catholicis. Cùm quotidie de ea re altercaretur, nec aliud æquè Senatam diſtineret, Commendonus ne quid cauſæ publicis diſſenſionibus ex ſe oriretur, Varſaviæ me relicto, ipſe Schernovitiam bidui inde itinere ſe recepit. Poſt diſceſſum ejuſcupientibus omnibus, vt omiſſis aliis habendi comitia initium fieret; hæretici, vt priùs leges comuni libertati firmandæ, ac minuendo regio imperio novæ ferrentur, veteres inſpicerentur, & ad Reipublicæ uſum, tempùſque corrigerentur, ſummâ ope nixi ſunt. Hac ſpecie publici iuris ordinandi, abrogare, aut inſirmare antiquas de hæreticis leges cupientes, & acceſſurum eorum licentiæ rebantur, quicquid detractum Regiæ poteſtati foret: Atque altiùs etiam cogitationem intendentes, ſi Regem ſuo jure diſpoliaſſent, exteros Principes putabant petitione abſtituturos, ita ipſis ſpes ſuas proceſſuras. Huic conatui Catholici repugnabant: atque hæc plures dies contentio tenuit, hæreticis id quoque ſtudio agentibus, vt tempus fruſtrà tereretur, ſic aut diſſoluturos, quod præoptabant, ſine vlllo effectu comitia ſperantes, aut Catholicorum frequentiam tæ-

dio diuturnæ moræ diminutam iri. Sed Masovii, quorum numerus ingens ad comitia venerat, cœtu suorum coacto negotium dederunt vni è popularibus suis, nomine Cossobutio, homini disertio, atque industrio, hæreticos refutandi, & palam in concione, quæ fraus in eorum ficto libertatis studio lateret, aperiendi. Quod ab eo copiosè, atque accuratè pro sua fide, cùm esset factum: denunciavit inde Senatui, ni cæteris omissis rebus de Rege creando, cujus vnus rei gratiâ id coactum concilium esset, ageretur, Equites sibi, ac Reipublicæ, quæ diutiùs carere rectore non posset, sine Senatûs auctoritate consulturos. Catholici Senatores, plerique Masoviorum orationi favebant. Hæretici questi omnia sui arbitrii facere Masovios, & Senatui etiam audere, quæ agenda, omittendâve essent præscribere, serò locum comitiorum pro se non esse senserunt. Extractis tamen hac contentione aliquot diebus, tandem clamoribus, minisque multitudinis Regem poscentis victus Senatus ad 1 v. Nonas Maii iri in suffragia iussit. Id hoc maximè modo, atque ordine est factum. Concessere diversi in suam quisque tribum; (ipsi Palatinatus vocant) his singulis ferè Episcopi præsident; iidem de vnaquaque re, cujus deliberatio sit, ad concilium referunt; iidem primi sententiam dicunt, & suffragia non tabellis, aut fabis, sed palam voce feruntur, & cuique facultas est suam sententiam oratione exequi. Episcopi in sua quis-

que tribu , antequam de Rege referrent , humi procubere , & genibus nixi , quod & circumfusa concio fecit , Deum adorarunt , & solemne illud carmen , quo divini numinis præsentia imploratur , cecinere : *Veni , creator Spiritus , reple tuorum corda fidelium.* Cœptæ inde sententiæ dici , atque in omnibus ferè tribubus ab singulis Principibus , Ernesti cum magno verborum honore facta mentio est : quidam Sueciæ Regem : multi vnum è Poloniæ Principibus , quem Piasium appellabant : pars longè maxima Henricum Regem dixere. Ne singulorum Palatinatum sententias percenseamus , quod longum , molestumque legentibus esset , sat fuerit apud Masovios , quomodo acta res sit , retulisse. Hic comitia habebat Petrus Miscovius Episcopus Plocensis , vir gravis , & prudens , & dicendi imprimis peritus , qui cum Ernesto maximè studeret , eumque nullo suo merito , sed præjudicato quodam in Henricum studio , à multitudine respui intelligeret , sententiam ita dixit , ut Ernestum describeret , nomen reticeret. Ac primùm familiam ortum ostendit longè totius Europæ nobilissimam , quæ cum latissimè propagatum Imperium haberet , tum omnes propè Reges , ac Principes Christianos affinitatibus , & clientelis complecteretur. Deinde , quæ ex ipso commoda , utilitatesque , quas ex propinquis , & maximis suis , & familiæ opibus , res Polona captura esset , memoravit. Postremò ipsum juvenem omnibus regiis laudi-

bus cumulavit. Exigentibus inde clamore omnibus, vt nomen ederet, Faciam, inquit, si hæc à vobis probari, & vos rebus, non nominibus addictos esse intellexero. Hinc de Gallis exorsus magniloquentiam Legatorum, & vanitatem promissorum irrifit, quæ tanta, atque ejus generis esse dixit, quæ ne si velint quidem Galli præstare possint. Efflagitantibus inde omnibus, vt promeret tandem, quem tantopere oratione extulisset, Ernestum, adeò averfis omnium auribus nominavit, vt vulgus Henricum nudum, & nihil eorum, quæ Legati polliciti essent, præstantem, quàm quemvis alium aureos montes afferentem, malle se fremeret. Tum Volscius vnus Senatorum, quæ dicta ab Episcopo erant, vehementer refutavit, & multis invidiosè in Austriam familiam coniectis, illam ipsam propinquitatem, opportunitatémque paternorum Regnorum, illas ipsas opes, & affinitates, quas Miscovius in præsidio, atque ornamento Poloniae ponebat, opprimendæ eorum libertati fore, si Ernestum sibi Regem imponi paterentur, differuit. Henricum deinde laudibus ferens, non Regium solùm genus, sed Regiam indolem, humanitatem, liberalitatem, bellicæ rei scientiam, victorias, decoraque bello parta magnificè percensuit. Atque in hujus sententiam adeò discessum ab omnibus est, vt perseverantem Episcopum in sua, ad extremum etiam familiares, & domestici ministri desererent. Tantùm præjudicata opinio ad mul-

titudinis animos impellendos valet, ut in Ernesto, quæ amplificando ornandóque Poloniæ Regno haud dubiè erant, patris, & familiæ opes, eas ad invidiam, suspicionémque tyrannidis verterent; de Henrico etiam, quæ ab ipsis Galliæ Legatis jactata, quæque vanus distulerat rumor, credita pro veris omnia, penitusque accepta sint. Sic quæ allicere, ac pertrahere ad Ernestum rem debuerant propinquitas, & mutua finitimorum Regnorum opportunitas, & ipse adolescens visus, cognitúsque multis, ea maximè avertère; Henrico ipsum intervallum tot interjectarum provinciarum, quod maximè nociturum petitioni suæ ipsi crediderunt Galli, solum propè rem juvit. Regem enim longè ab domo petitum, nec vllis propriis, quas in promptu habiturus esset, opibus, & quæ de ipsius laudibus fautores disperferant, iis vim, fidémque longinquitas addidit, natura famæ, quæ fluminum instar quo longiùs à fontibus labuntur, & majores eundo vires colligunt, cuncta in majus ex longinquo affert. Etsi ex omnibus tribubus pars longè maxima Henricum Regem dixerat; tamen quia & Ernestum quosdam, quosdam Sueciæ Regem, haud negligendum numerum Piastrum postulasse constabat, quo in vnum ab omnibus consentiretur, placuit de singulis iis ad Senatum referri. Cùm opinione plures Piastrò studere compertum esset, neque is faciliè refutari oratione videretur posse, hæc ad eum explodendum ratio à Catholicis est inita.

Primò postulatum , vt nomen profiteretur , palàmque peteret , quicumque idoneum se Regno putaret , quo de eo jus suffragii ferendi tribubus fieret. Audente profiteri nemine , etenim impudens videbatur eximium se , dignúmque iudicare , cui dominatus in cæteros mandaretur : & hæreticis pudore impediri homines , nec ausurum id de se facere iudicium quemquam , & ab ipsis deligendum , consensúque cogendum accipere Regnum è Principibus vnum dicentibus , responsum est , vt quando nemo de se profiteri auderet , ederent ipsi eorum nomina , quos maximè aptos Regno censerent. Cùm diu , ne quem nominarent , pugnassent , coacti tandem flagrantium consensu , primùm quidem quos minimè fieri volebant , Catholicorum aliquot nomina ediderunt : quibus abnuentibus omnibus , eorum vnus ; Ego verò , inquit , vestra isthæc in me studia vobis remitto , qui me haudquaquam vllâ re ita excellere alios puto , vt præponi omnibus debeam , aut adeò velim , neque me quisquam ei oneri subiciat , quod ferre cuiusquam privati humeri non valent. Idem dum de se quisque prædicaret , etiam quorum non ignota cupiditas , atque ambitio erat , pudore deterriti , abstiterunt. Nam & in ludibrium adducta res est , aliis alios , & humillimi , & indignissimi cuiusque nomen per jocum , ac risum subjicientibus. Ita Piaustus Regno , hæretici suâ spe dejecti. Creati inde novem viri , qui de Henrico , & Ernesto , & Rege Sueciæ

ciæ

ciæ in Senatu disceptarent, ternique mandatam
 cujusque causam agerent; Henrico Cujaviensis
 Episcopus, Sandomiriensis Palatinus, & Castella-
 nus, Gedanensis; Ernesto Episcopus Plocensis,
 Palatinus Marienburgensis, & Castellanus Lu-
 blinensis; Sueco, Cracoviensis, Ravensis, & Podol-
 iæ Palatini sunt dati. Ab his repetita eadem, quæ
 in sua quisque dixerat tribu, & Episcopus Plocen-
 sis gravissimâ oratione, cum lenire, ac trahere ani-
 mos ad Ernestum, cujus etiam depictam imagi-
 nem Senatui ostendit, tum deterrere ab aliis est
 conatus. Sed potius ipse laudem constantiæ, at-
 que eloquentiæ tulit, quàm moverit quicquam,
 aut Senatum, aut Equitum multitudinem, quæ
 Senatum coronâ circumdederat; quin sæpè fremi-
 tu aspernantium orationem ejus est interpellatus.
 Hæreticos, & maximè Palatinum Cracoviensem
 Regem Sueciæ commendare conantes, interfatus
 Cochevicius adeò acribus verbis futilem spem
 illius est infectatus, ut mentionem de eo amplius
 facere nemini opus fuerit: at Cujaviensis Episcopi
 pro Henrico dicentis oratio secundissimis auri-
 bus à multitudine accipiebatur; quæ identidem
 obstrepens aliis huic mirificum silentium præ-
 stabat, dictaque ejus non assensu solùm, & ap-
 probatione, sed clamoribus lætis, plausûque pro-
 sequebatur. Atque adeò illi animis, studiisque
 favit, ut quoties reclamandum, plaudendumve
 orantibus esset, signum ab eo acciperent, sudari-
 olûmque nunc fronti, nunc ori admoventi ob-

sequerentur. Satis igitur perspectâ multitudinis voluntate, conclamatum vndique est, vt redirent in suam quisque tribum, vnâmq; inde sententiam ad Senatum referrent; sic principibus Nobilitatis pro Henrico adnitentibus, cùm in Senatum reditum esset ad *iv. Id. Maii*, Henricum omnes Regem dixerunt, præter Cracoviensem Palatinum, & aliquot hæreticorum Principes, qui ne assentiri cogerentur, Senatu egressi in sua se tabernacula receperunt, accepturos eum Regem, quem Senatus consensu declarasset, denunciantes. Jus Regis renunciandi, more antiquitus tradito, est penes Archiepiscopum Gnesnensem, qui idem præses est publici consilii. Is quia nox disceptantes oppresserat, non videri sibi dixit Regem noctu renunciari debere, & rem in sequentem diem distulit, qui dies, quia festus Pentecostes fuit, haberi Senatus non potuit. Atque hunc Archiepiscopi errorem pænè magno malo Republica luit. hæretici enim hoc nacti spatium coiverant, & consilia disturbandi comitia agitarunt. Ac postera die vocati in Senatum venire recusarunt, privatimque cœtum suorum apud Firleium, Palatinum Cracoviensem habuerunt. Hæc secessio in exitiosam seditionem, bellumque erupisset, si hæreticis pares turbidis, infensisque animis vires fuissent. Nam Catholici adeò illâ defectione sunt irritati, vt non jam verbis certandum, sed vi domandam contumaciam, subigendosque omnes, Senatûs au-

ſtoritati parere clamantes, Senatu ſe ad expedienda arma proripuerint: & Cotchevicius aenea tormenta produci, quorum haud negligendam copiam adduxerat, & ſuos capere arma, & conſcendere equos juſſerat. Idem Laſchius, idem alii Catholicorum Principes fecere, quibus alacer, & cupida pugnae Maſovionum egregia manus ſe conjunxit. Hi omnes medio in campo, inſtructis turmis, ac directâ acie paratam vim ſeparantibus à Senatu conſilia, & Regem conſenſu creatum abnuentibus, oſtentavere. Hæretici quoque armati campum tenebant; ſed neque numero, neque animis pares haud temerè arma, atque vim experturi videbantur. Seniores Principum, & Epifcopi hinc Catholicos rogando, ut vi abſtinerent, hinc monendo hæreticos, ne conſilia ab aliis diſſociarent, rem præcipitem ſuſtinuerunt. Ad Catholicos, & maximè Laſchium, & Cotchevicium exorandos, apud quos ſumma Commendoni erat auctoritas, ego quoque ab Epifcopis ſum adhibitus; vterque quietum expectare me exitum rei juſſit, non enim ad cædem illa eſſe ſumpta arma, ſed ad metum adverſariis injiciendum, quo incuſſo non dubitabant eos in poteſtate Senatûs futuros, neque eos ſpes fefellit. Hoc enim ſubacti metu hæretici, depositiſque vtrimque armis in concordiam reditum, & Senatu coacto, Henricus Rex ab Archiepiſcopo eſt renunciatus. Acciti poſt hoc Gallia Regis Legati, atque in Senatum introducti, in leges Poloniae

conceptis verbis designati Regis nomine jurarunt, quod factum circumfusa multitudo plausu profecuta lætis clamoribus fausta novo Regi precatur, Palatinus Cracoviensis inter tumultum, strepitumque confusæ turbæ, quæ mixta Senatoribus tentorium impleverat, à Monluco Legatorum principe in id quoque jusjurandum exegit, nemini prisicæ religionis cultum deseruisse fraudi, pœnæque futurum. Id cùm Archiepiscopo renunciatum esset, rediens properè, eò vbi hæc agebantur edixit, Regem nullâ nisi quæ communi consensu lata esset, lege teneri. Designati inde viginti Legati, qui ad Regem è Gallia in Poloniam deducendum mitterentur; cujus legationis principes fuere Adamus Conarchius Episcopus Pansaviensis, & Albertus Laschius Palatinus Siradiensis, & Nicolaus Radgivillus Dux Eliciensis, qui diversi omnes, quâ cuique commodum fuit, Metim nobile oppidum Lotharingiæ convenere, atque inde vno agmine Lutetiam Parisiorum petiere.

De discessu Commendoni è Polonia, & de mora adventus Regis.

CAPUT X.

COMMENDONUS creato Rege non Catholico solùm, sed propè in castris, atque armis, quæ ab ineunte ætate adversus Catholicæ

pietatis hostes induerat educato, hæreticorum
 conatibus egregiè semper retusis, rectè omnibus,
 & è Republica administratis legationis suæ mu-
 nere summa cum fidei, religionis, prudentiæ glo-
 ria expleto, per litteras à Pontifice Maximo po-
 stulavit, vt sibi decedere Poloniâ, atque redire in
 Italiam, Romamque liceret, quando adventum
 novi Regis expectare longum videretur futurum,
 qui neque itineri se per tot feroces, & infestas
 Germaniæ gentes committere, nisi conciliatis
 priùs, exploratisque Regulorum animis, per quo-
 rum fines transiturus esset, neque è Gallia movere si-
 ne magno molimine apparatusque rerum posset. Et
 Pontifex quamquam cupivisset, vt Commendo-
 nus Regi novum ineunti Regnum, operâ, confi-
 lioque, cuius ille indigens videbatur, futurus ad-
 set, & Galli ipsi id eum magnopere rogarent; ta-
 men post diurnam biennii ipsius in ea legatio-
 ne moram, negare tam bene de Republica me-
 rito, tantis laboribus, ac tam insigni opere per-
 functo reditum, non est visum. Datis igitur ad
 eum litteris, & amplissimis verbis fide, virtuté-
 que ejus collaudatâ, quâ effectum esse aiebat, vt
 in tantis opibus, audaciâque hæreticorum Catho-
 licum sibi Regem gens imprimis nobilis delegis-
 set, ei permisit, vt suo arbitrio vteretur, sive Ro-
 mam redire, sive expectare in Polonia adventum
 Regis, eumque bonis, atque vtilibus consiliis ad
 novum Regnum salubriter habendum imbuere
 mallet. Si decedendum sibi statuisset, tum me Pon-

rix in Galliam ad Regem proficisci, ^{cum} de omnibus rebus edocere, & cum ipso in Poloniam redire, & initiis ejus præstò adesse jubebat. Sed Commendono satius visum morari me in Polonia, donec profectum è Gallia Regem allatum esset, vt turbidis adhuc rebus, nec hæreticis si occasio daretur satis quieturis, esset interea in Regno, qui ex Pontificis Maximi auctoritate monere, si vsus posceret, & excitare Episcopos, Catholicosque posset, ne quid per negligentiam aliorum de jure sacrorum, ac religione secùs consuleretur. Decedentem è Polonia Commendonum, gentis Principes primùm retinere conati; deinde certatim omnibus officiis humanitatis, atque observantiæ abeuntem sunt prosecuti, tantùmque ejus remansit in ea gente nomen, tanta veneratio, vt nunc quoque memoria dictorum, factorumque ejus colatur, vsurpeturque ab iis. Et nuper post Stephani Regis mortem in edicto publicè proposito rem auctoritate firmantes, solitum id à Commendono dici præfati sunt. Eodem tempore Legati Polonorum Lutetiam venire, tantis ab vniversa Gallia, Regibusque accepti honoribus, quantum ad se redire gloriæ ex tam clara legatione, & legationis causâ haud vanâ æstimatione rebantur. Et præbuere Legati spectaculum non numero solùm suo, comitumque, sed ipso etiam cultu, atque ornatu novo, insuetoque Gallorum oculis; cum enim ferarum pellibus, quas magno parant pretio, caput, corpusque amicti erant,

tum auro, purpuráque, & gemmis ipsi, equíque fulgebant. Reddunt inde Henrico Senatusconsultum, quo ipse ad accipiendum Poloniæ Regnum vocabatur, & jusjurandum suo more in patrias leges exigunt. Quo accepto fœdum inter Legatos certamen est ortum, in quibus erant hæretici aliquot primarii, homines à fociis ad id ipsum missi, cum hi permitti sibi de Deo, ac de religionibus liberum sentiendi arbitrium, atque in id jusjurandum jurari, quod Legati ejus in Polonia jurassent, postularent; Catholici negarent aliis, quàm quæ publicè offeruntur legibus, Regem obligari debere, aut privatorum postulata eximere de publico jure quicquam posse. Cùm hæretici solito clamore, ac tumultu rem agerent, Rex ita iis morem gessit, ut se cùm in Regnum venisset staturum consensui, ac voluntati Senatûs de ea re diceret. Secundùm hæc Poloni epulis, festisque ludis armorum, equorumque, & nobilium fœminarum choreis, aliisque Regiæ Galliæ voluptatibus culti, & ipsi lætabantur illo Regum, Reginarumque more sese liberali, ac benigno alloquio usque in omnia familiaritatis jura cum suis pariter, & cum hospitibus miscentium. Dona quoque Legatis regali munificentia singulis data, nec vllum in eos comitatis, & liberalitatis officium prætermisum. Agi inde de discessu Regis cœptum, Catholicis Legatis monentibus præfenti Rege indigere Poloniam, resque ibi ex recenti comitorum, atque interregni jactatione

adhuc in motu esse, nec nisi Rege viso quieturas. Et Galli dum advenas tantum viæ emensos ad petendum è sua gente Regem, advenarúmque cultum, ac morem mirantur, & ad Galliæ gloriam vertentes rem sermonibus tollunt, læti & ipsi Legatos, ludósque concelebrarant. At vbi discedendum Henrico, appararíque profectioem videre, tum animum ad cogitationem rerum suarum contrahunt. Et Catholici eo duce vsque à puero, omnibus cum infesta Ugonotorum factione bellis feliciter vsi, omni vi illum in Gallia retinebant. Quid enim ei amplissima fortuna, opulentissimo in Regno nato, quæsito in vltimis terris, ac propè alio in orbe Regno opus esse? Et cui dubium videri possit, solutúsne ipse in suos imperium habeat, an à suis promptiùs, obedientiúsque illi pareatur, eò se abduci ab domo, à patria, ab tot fidelissimis amicis, carissimisque rebus sinat, vbi arctissimis legum vinculis obstrictus, non Rex, sed nomen inane, ac ludibrium Regis fit futurus, vbi à barbarico Senatu obsessus, ac veluti captus, non publicæ pecuniæ, non pacis, non belli, non denique sui ipsius jus, atque arbitrium sit habiturus. Et quod gravius sit, unde de reditus ei liber in Galliam, si patriæ necessitates revocent, non sit futurus. Quid si fratrem carentem liberis, nec firmâ valetudine, defungi fato contingat? an dum ipse longè gentium agit, neminem in Gallia fore novæ spei, novæ potentia inhiantem credat, qui minorem natu fratrem,

ad

Solutusne

ad Regni cupiditatem sollicitet? Cùm eum jam nunc haud obscuris discordiæ, atque æmulationis feminibus ab Ugonottis imbutum constet? Moverunt his sermonibus animum juvenis, & jam segniùs iter instruebatur, morandique ac differendi causæ quærebantur, jam Poloni ipsi senserant refrixisse in Henrico studium profectio- ac nis, ac propè sordere ei Regnum, quod sibi tantis viarum, rerumque incommodis esset habendum. Sed cùm Regi fratri, matrique indignum, & indelebilem notam levitatis habiturum videretur, magno studio petitum majori pænè delatum fastidire Regnum, ac per mollitiem, atque desidiam objicere, & gentis nobilissimæ spem, expectationemque frustrari, auctoritate suâ evicerunt, ut porrò itineri instaretur; quam quidem in rem immanis est pecunia insumpta, gravisque Galliæ Polonica hæc actio fuit. Cùm igitur stetisset profectio- nis consilium, non tamen priùs è Parisiis movit Henricus, quàm eum frater in suorum Consilio Legatis Poloniæ, & matre, & proceribus coram, hæredem, ac successorem Regni Galliæ, si prior ipse sine liberis decessisset, declaravit. Tum præmissis qui à Cæsare, ac Germaniæ Regulis fidem acciperent, tutum per eorum fines transitum fore, iter est ingressus. At in Polonia id modo nunciatum erat, venisse in Galliam Legatos, magnificentissimèque acceptos à Regibus esse. Expectatio inde adventûs ejus tenebat hominum animos; & res poscebat, & ex re spes erat, Re-

gem nihil sibi ad iter moræ facturum, nec quicquam discessui suo præversurum. Sic affectis, & jam intrasse Germaniam eum, & multum viæ progressum credentibus, (nam quintus post eum renunciatum Regem mensis excefferat) missus è Lutetia nuncius litteras ab eo attulit, quibus Senatui de Regno ad se delato gratias agebat, erantque litteræ cæteræ quidem ad tempus apte scriptæ, sed nulla cum mentione discessus sui. Id verò tantum toto Regno animorum motum fecit, vt incertiores tum Regem, quàm antequam crearetur, haberemus. Nam hæretici arreptâ occasione ad quam semper intentissimi excubant, effictis etiam, atque ementitis litteris rumores incommodissimos disperferant. Nunc impediri Regem novis Galliæ motibus, nunc aspernari Regnum, ad quod nisi immensis sumptibus, infestisque itineribus pervenire non posset, nunc inopiâ pecuniæ laborare, eaque à populis Galliæ corrogandâ occupari, nec nisi insequenti ætate venturum. Et adhæc ipsum, morésque ejus carpentes, nunc mollem, atque amoribus deditum, nunc sævum, auctoremque omnium Galliæ seditionum distrahebant, idque adeò licenter, vt in sacris, cœtibusque suis, palam hortarentur concionem, Deum precari, vt talem Poloniâ Regem averteret. Coitiones quoque ab iis cœptæ fieri, & haud dubiè novis rebus studeri: languebant ex his bonorum spes, & cum rumoribus mora Regis fidem adstrueret, nec hæreticos crederent aufuros ei

tam apertè maledicere, ac malè precari, nî non venturum exploratum haberent, multi etiam Catholicorum, vt impetu animi potiùs, quàm certâ ratione patrata ponè pœnitentia sequitur, nova consilia respiciebant: vt nobis magnum negotium fuerit penitus diffidentes quosdam erigere, & continere, ne ex fama vanissimè orta, aut arte adversariorum dispersa, de summa Republica statuerent: nec fisci potuisset res, nisi præmissi à Rege Joannes Sborovius vnus Legatorum Poloniæ, & Rambouilletus Gallus offusas credulis animis suspicionum nubes, adventu suo dispulissent. Et Sborovio in Senatu non profectum modò Lutetiâ Regem, sed de præstantibus ejus animi, atque ingenii ornamentis multa prædicanti, eo plus fidei fuit, quòd erat ipse inter capita hæreticorum longè acerrimus Christianæ religionis hostis, et si Andreae fratris, de quo supra à nobis mentio facta est, auctoritatem secutus, suffragatus Henrici Regno fuerat. Hi labantes spes Catholicorum in præsentia sustinuerunt, hæreticorum cohibuerunt. Sed penitus hos repressit, & reliquos confirmavit adventus Cracoviam Joannis Cotchievicii, qui iisdem primò rumoribus, nam in Lithuaniam quoque pervaserant, deinde meis, atque Andreae Sborovii, qui vnus omnium constantissimè pro Henrico stetit, communibus litteris excitus, quibus quàm sustulissent adversarii animos, quàm nostri dymisissent, certior fiebat, in Poloniam contenderat, & ex publica Lithuanorum auctorita-

te, suáque quæ haud minor quàm publica erat, auditum in Lithuania dixit esse novis rebus studentes quosdam infirmare, atque adeò, si possint, infringere creationem Regis conari, & non venturum cum in Poloniam multitudini persuadere. Id neque ab se, neque à Lithuanis facile creditum, quippe tam improbum civem esse quemquam existimari non debere, sed si qui essent, qui patriæ fideique obliti talia moliri, atque ea semina discordiarum ac seditionum jacere auderent, quæ haud dubiè perdendæ Reipublicæ essent futura, hos sibi, ac Lithuanis omnibus pro communis salutis proditoribus hostibúsq; futuros. Regem illos ea gente, stirpéque sibi delegisse, ea ipsum specimina sui dedisse, vt sperare optimum jure possent, & hoc de illo consentientem famam polliceri, sed qualemcumque Deus dedisset, habendum, ferendúmque iis esse, neque imitandi barbarorum morem pari levitate deferentium Regna, atque auferentium. Hæc periculum, ex dilato Regis adventu Poloniæ imminens, avertère, & vt quietè Rex expectaretur effecère, quamquam Februarii mensis sequentis anni, qui fuit M. D. LXXIV. antè pænè effluxit, quàm ille Poloniæ fines attigerit.

*De quibusdam qua adventantem Regem
auctor edocuit.*

CAPUT XI.

EGO cùm egressum Galliã transisse Rhenum certis nunciis allatum esset, profectus Cracoviã, conventisque ex itinere Archiepiscopo Gnesnensi, atque aliquot Catholicorum Principibus, & à singulis acceptis ad Regem mandatis, ad sexcenta millia passuum obviam profectus, in Saxonia illi occurri. Cum eo præter Poloniae Legatos, quorum suã quisque privatim rei intendebat, nemo erat, qui Poloniae rerum, sed minimè qui hominum gnarus esset; nam è tribus Legatis, qui ad petendum Regnum venerant, Lilius per Russiam, ac Valachiam perrexit in Thraciam, ut Constantinopoli apud Regem Turcarum moraretur: Lansachius cùm navim apud Gedanum conscendisset, sperans maturius per Balticum mare, si venti aspirassent, in Galliam se perventurum, à Rege Daniãe reventus Copinagii fuerat: Monlucus (is princeps legationis fuit) tam multis in Polonia se-ingentibus promissis obstrinxerat, ut cùm omnes non eluffisset solùm reversus in Galliam; sed quò suã vnius operã, industriãque cariùs aestimaretur à Regibus, omnium reliquorum studia, meritã-

Ccc iij

que malignè verbis elevasset , adeò in se Polonorum accenderat iras , vt Rex tutius , consultiusque esse statuerit eum in Gallia relinquere : gratior ob id adventus meus Regi , hisque , qui Regi in consilio erant , fuit ; quippe ab expertis odii , amorisque , nec privatim vlli , aut parti , aut homini addicto , certa omnia , atque ex vero hausta audituri aliquando videbantur , apud quos præsente , ac iubente Rege plenissimè , quantum tenuitas nostra tulit , de tota illius Reipublicæ forma , statumque differui ; & , quod juvenis ipsius auribus jucundum imprimis accidit , haudquaquam Regis vim , potestatemque tam mutilam , comminutamque esse ostendi , quàm jactaretur à quibusdam , neque idem in cohibendo , moderandoque Rege jus , ditionemque , quod in creando Polonorum esse ; quin permessa Regi rerum omnium arbitria , omniumque vitæ , ac necis potestatem. Ab omnibus enim tam civitatum , quàm provinciarum Magistratibus , Judicibusque provocationem ad Regem esse , legumque eundem , & publici juris vnicum interpretem , & Senatum consulere , non præscribere Regi , neque ipsum stare , sed vti Senatorum sententiis , quò certius quid optimum factu sit , statuatur. Decreta , consultaque deliberari à Senatu , à Rege fieri. Hunc rectorem , moderatoremque Reipublicæ , illum monitorem esse. Denique Senatum testem vitæ , actorumque Regis , non arbitrum esse , & ei non justo imperio in suos , sed

iniquâ dominatione , ac violentâ interdictum. Ad hæc neminem in Polonia honoris vllum titulum , quo à privato distingui possit , nisi beneficio Regis habere , ac ne copias quidem honoribus pares , neque enim illos , aut aliam , quàm Senatoris dignitatem nosse , aut Senatorium munus faciliè , nisi ex præfecturis , & Regionum bonorum procuratione tueri , neque hæreditario jure hæc à patribus transmitti filiis , sed vnico Regis munere dari. Igitur & legum arbitrium , & cum eo rem , famam , vitam omnium in Regis fitam manu esse , & honorum , & commodorum nullam cuiquam , nisi in eo spem. Atque his frenis faciliè Regem , quò velit , totam agere , continere , flectere , ac moderari Rempublicam. Publicam item pecuniam potestati ejus traditam , neque ad Senatum rationes , sed ad Regem à Quæstoribus referri : & Quæstores , & Senatores ipsum legere. Ergo summam in magistratibus mandandis , Senatoribusque legendis curam , cautionemque Regi adhibendam : suorum , id est , Catholicorum , qui maximè sui essent , optimos quosque provehendo , ornandosque magno studio , atque delectu , quo cæteri ad promerendam paribus artibus ejus gratiam excitarentur. Illud respiciendum callidorum hominum consilium , quì hæreticos suaderent leniendos , præmissisque adjungendos sibi : id enim in nullam partem fidele , aut tutum consilium esse. Nam quod iis Rex tribuisset , dupliciter nociturum :

primò adversarios suos potentiores facturum , & in seipsum confirmaturum ; deinde persuasurum eis , idque illos jactanter præselaturos , ipsum in eos non sponte , sed metu liberalem , ac munificum esse ; qui enim conscii sibi sint animi alieni , infensique , ne ipsum quidem aliter in se animatum existimaturos. Atque hanc esse populorum de Rege opinionem , longè importunissimam , si beneficia metu , ac necessitate extorquenda , non fide , atque obsequio promerenda crediderint. Ad id illud quoque incommodum accessurum , quòd dum communes adversarios indulgentiâ , ac honoribus pellicere studebit , alienabit suos , qui debita sibi navatæ operæ , atque fidei præmia deferri ad alios æquo animo latuuri non essent. Contemnenda illi , deridendaque hæc terricula monentium , si Catholicos vnos complectatur , vnis maximè vtatur , periculum ab hæreticis ei fore : quod periculum ? aut à quibus , aut quo duce ? aut quibus viribus ? quin si omnes intelligent , eum Rempublicam non nisi Catholicis commissurum , ipsi quoque hæretici Catholicis fient , ac si se ipse indicarit , & honores , præmiâque bonorum , & dicto audientium , non seditiosorum , & contumacium fore declaraverit , brevi hos spiritus , quos Augusti negligentia prius , deinde corrupta mens aluit , fractos , submittere se visurum. Hic vnus Gallorum : At tu , inquit , hostili esse animo Regem in omnes hæreticos vis ! eosque tuâ sententiâ exigis Regiâ , ac
 totâ

totâ Republicâ expellis , quod nisi bello , & ar-
 mis fieri non videtur posse ? Ego verò , inquam ,
 nihil hostiliter cenſeo in eos conſulendum ; ne-
 que enim vi , atque armis eſt opus , ubi idem le-
 ge , atque diſciplinâ aſſequi poſſis ; ac ne abigi
 quidem Regiâ quemquam volo : hoc ſentio , hæ-
 reticos comiter à Rege eſſe habendos , atque ex-
 ploratâ ſpe non ſolùm gratiæ , ſed quæ gratiam
 ſequuntur , ſi pernicioſos errores , & ſectas , qui-
 bus Republica ſcinditur , & infirmatur , abjece-
 rint ; ſi pertinaces eſſe , & in ſuſcepta pravita-
 te perſtare voluerint , tum jaceant , & hanc ſal-
 tem pœnam ferant , ut deſertæ Catholicæ pieta-
 tis culpam honori ſibi fore non ſperent : atque
 hoc leniſſimum , & maximè præſens hujus mali
 remedium eſſe , & in manu ſitum Regis. At cùm
 omnes magiſtratus , honorésque melioribus , pro-
 batoribúſque mandandos , nec in Senatuum ,
 niſi ſpectatæ fidei viros legendos , tum ſummam
 curam , delectúmque in Episcopis Regi eſſe ad-
 hibendum , in quo pariter & populorum , & ipſius
 ageretur ſalus : hos enim Senatûs & dignitate ,
 & auctoritate Principes eſſe : hos provincialium
 conventuum , & omnis publici conſilii præſides :
 hos ſacrorum , ac religionis Antitiſtes : hos de-
 nique patres , paſtoresque omnium eſſe , ut im-
 probum Episcopum designare Rex non poſſit ,
 (quando deligendi eos jus uſurpatione ſuperio-
 rum Regum ad ipſum reciderit) quin ſe gravi
 crimine , noxâque Deo obſtringat : & malos

D d d

Episcopos graves sapè adversarios experiturum : bonis semper obsequentibus, semper sui, ac Reipublicæ studiosis vsurum. Per hos in Senatu, per hos in provinciis omnia, quæ velit, quæque vtilia Reipublicæ sint perfecturum : in summa, maximum ad omnia momentum ipsi in Episcopis fore, eoque plus curæ, studiique in iis cooptandis adhibendum esse. At cum hoc studiosè curandum, tum non negligendum illud esse. Ab singulis præfecturis, in quas est omne divisum Poloniæ Regnum, Legatos ex equestri ordine ad publica concilia mitti solere, (terrestres nuncios ipsorum linguâ appellari) & ab Equitibus (plebem enim servorum loco habitam in nullam Reipublicæ partem admittunt) cujusque præfecturæ hujus rei causâ coactis creari vnum, aut plures, vt visum mittentibus fuerit, & antea quidem hos ad id modò mitti solitos, vt consultata Senatus acciperent ; & ad suos quisque renunciaret, ne qua pars Regni, quæ publicè decreta essent, ignoraret. Sub Augusto Rege tantam auctoritatem assumpsisse sibi, vt cuncta pænè sub arbitrium, ditionemque suam contraxerint, simillimique evaserint Tribunis plebis veteris Romanæ Reipublicæ, quorum potestas tegendis ab injuria potentiorum civibus inventa, turbandæ, vexandæque civitati plerumque fuit. Eamdem enim viam ingressos terrestres nuncios, & præscribere Senatui, quæ decernenda sint, & decretis intercedere audere, & turbulenta inde confi-

lia sæpè prodire ; & inter hos plurimùm hæreticos audaciâ , ac seditiosis orationibus valere. Horum minuendam paulatim auctoritatem , cohibendâque licentiam Regi esse , ac in præsentia dandam operam , vt Catholici , & sui , & Reipublicæ cupidi , non turbulenti , ac novarum rerum machinatores ad concilia mitterentur ; quod vt fieret , excitandos , ac beneficiis invitandos Catholicos , ne id ipsi munus refugiant , nec vitandi causâ turbas , & contentiones cum hæreticis , domi se contineant , & publicos provinciarum conventus obire negligant ; sic enim fieri , vt Rempublicam à melioribus desertam hæretici invadant , & sapientium munera audaces præripiant. Quòd si ipse Catholicos monuerit , ne se , operamque suam inertem , aut certè indecoro otii studio subtrahant Reipublicæ , & navos inde , industrioseque honoribus , ac præmiis illexerit , brevè totam in Catholicorum manus rem Polonam venturam , brevè hunc novarum opinionum amorem restinctum iri , & omnes suâ sponte obsolescentes hæreses brevè interituras , cunctaque inde auctoritati , ac nutui ejus paritura. Sed enim ita secum statuere eum debere talem Senatam habiturum , qualem ipse fecerit , non legendo solùm eum , sed exemplum ex moribus suis præbendo , neque Senatam solùm , sed vniuersam Nobilitatem ad ipsius se similitudinem , morèmq; formaturum ; vnos enim ex omnibus gentibus maximè Regum suorum imitatores Polonos esse. Duarum igitur

D d d ij

rerum specimina statim in ipso eluceant; primò
pium se, metuentémque Dei, & in Catholicæ
religionis cultu, divinísque ceremoniis diligen-
tem, observantémque præstet, quâ vnâ re tan-
tùm ad sanandas, & ad Ecclesiæ auctoritatem
revocandas hæreticorum mentes profecturum se
speret, quantùm multi simul Doctores, & sacra-
rum litterarum scientiâ, & dicendi facultate ex-
cellentes effecturi non essent: deinde bellicarum
rerum studiis deditum animum præferat: de his
differentes & libenter audiat, & vltro sermones
provocet, juventutem in militaribus exercitatio-
nibus assiduè habeat, decurrentes in equis, aliâ-
que militiæ simulacra edentes, quibus gens suâ-
pte naturâ dedita, vel sub negligente talium re-
rum Rege exerceri est solita, & spectet libenter,
& edoceat, in morémque patrium aliquid insti-
tuat, & ipse talibus ludis, quod ejus & ferre,
& postulare ætas videretur, sæpè & intersit, &
præsit. Mirum quantum hæ parvæ res, & gratiæ
illi, & auctoritatis apud vniversam gentem fa-
cturæ sint; mirum quantum & in restituenda re-
ligione, & in revocanda militiæ disciplina vali-
turæ. Adjeci inde ex consilio Commendoni, vt
primo quoque tempore belli adversum Moscos
æternos Polonorum hostes, & exercendæ, con-
tinendæque in militari disciplina genti natos,
gerendi cogitationem susciperet: ad multa id a-
ptum consilium videri; primùm enim Imperia,
& Regna nullam rem æquè tueri, ac Regum

ipforum nomen, atque famam, maximè si bello parta fuerit. Deinde Regi novo longinquo, alienigenæ, genere, ætate, expectatione florenti, quæ res alia Regnum confirmet, nisi quæ peperit? Quam commendationem sui præsentis appetat aliam, nisi per quam absenti Regnum conciliatum sit? Bellum initio Regni susceptum non ad opinionem modò hominum gloriosum, sed muniendis domi rebus propè necessarium à peritis præsentis rerum Status Poloniæ duci, ut si quies, & pax teneat, nulla satis efficacia remedia sint, quibus sanari, ac stabiliri Regnum posse videatur. si enim illæ gentes diutiùs in eo otio, luxúque, quo marcescerent, relinquerentur, alterutrum sequi necesse fore, ut aut intestino morbo contabescerent, aut externâ aliquâ vi conciderent. Bellum omnia hæc turbulenta consilia, quibus crescere ex commota, atque inquieta Republica, quidam volunt, concocturum, discussurumque, idem erudita illa pocula, inter quæ de divinis rebus quærunt, disserunt, statuunt, exhausturum, ipsâsque hæresum radices, quas otio natas, licentia, intemperantia, luxus, convivia aluere, disciplinâ, atque bello excisas, funditúsque extirpatas iri. Id suam Reipublicæ formam, id pristinam legum, Magistratum, Regis reverentiam pravâ consuetudine delapsam redditurum, id propagando imperio viam aperiturum; id verendam majestatem nominis sui Polonis simul, ac finitimis Regibus populísque facturum; id denique

expeti vulgò postique ab omnibus, præter eos-
 dem illos quibus seditiosæ domi conciones, con-
 ciliâque honori, atque emolumento sint. Huic
 communi studio latantium nactos se aliquando
 Regem, quo duce superiorum annorum incom-
 moda Augusti ignaviâ accepta vlciscantur; nisi
 » respondisset Rex, verendum esse, vt satis gloriæ
 » partum in Gallia foret; si enim se iis conciliorum
 » fluctibus, quæ alia ex aliis nascuntur, committat,
 » si illis laqueis irretiri, ac circumveniri se patiatur;
 » hæsurum implicatiorem, quàm vt facillè inde se
 » vniquam expedire, atque extricare possit. Mate-
 » riam autem belli, causamque nec defuturam, & de
 » eventu, nisi res oscitanter administrarentur, dubi-
 » tandum non esse, quippe rem cum hoste viris, armis,
 » arte militiæ longè impari fore. Hoc postea con-
 filio vsus Stephanus Rex, qui Henrico successit
 totâ Livoniâ expulsis Moscis, pacatâque perno-
 bili provinciâ, magnum nomen suum per om-
 nem Europam fecit, atque homo novus, nec
 privatâ solum, sed etiam tenui fortunâ ortus, Po-
 lonos severiori imperio, quàm si natus Rex eorum
 esset, plures inde annos rexit. Lætus hæc differentem
 audivit Henricus, sed nihil libentiùs, quàm &
 Commendonum aggrediendi belli auctorem esse
 sibi, & Regiam vim non vsque ad eò constrictam
 hebetemque esse, vt inculcatum ei à quibusdam
 fuisset. Percunctatio inde Regis, amicorumque
 de singulis panè Principibus fuit, in qua juvenis
 sensus enituit sanè egregius, qualis quisque est.

set, haud aliâ re magis, quàm religionis fide distinguentis, ac nihil prius quàm Catholicus, an hæreticus quisque esset, quærentis: & nos quidem cùm ingenium vniuscujusque morésque, tum quæ inter ipsos conjunctiones, atque vnde vnitæ, quæ item similtates, quæ inimicitia, quibus ex causis; qui verum studium Regi in comitiis præstitissent, qui adversati palàm fuissent, quorum probata fides, quorum suspecta fraus esset, qui statim admovendi rebus, qui spe alendi, qui denique cavendi, quique amplectendi viderentur, abunde differuimus. Atque hæc nosse Regi adeò jucundum fuit, vt scripto comprehensa tradi vtique sibi voluerit; nec destitit inde, vt quidquid in deliberationem venisset, à nobis quid sententiæ haberemus, exquirere.

*De adventu Regis, ac de diademate illi
imposito, ac de fuga ejusdem.*

CAPUT XII.

TRIGESIMO inde die Cracoviam est ventum; ad primos Regni fines Francofordium inter, & Mieseriziam Cujaviensis Episcopus, & decem cum eo Principes à Senatu legati, adventientem acceperunt Regem frequenti, ac splendido comitatum agmine: multi enim Nobiles Poloni, alii privatim officium in Regem occupantes,

alii Legatos secuti, cum delectis quisque equitum turmis aderant. Conspetto Rege equitatus flexit ad dexteram, omnésque collium clivos, quantum patebat conspectus, & erant ad quindecim millia equitum, extensis longo ordine alis occupavere. In sinistra Germani constitere, tria millia equitum erant, Regem honoris, ac præfidii causâ profecuti, ac redituri domum perrexere, & ipsi intra suos fines aciem struxere, ostentaveréque Regi. Utrosque spectantibus nihil simile videbatur: Germanis graves equi, & in sua terra nati, ac fere nigri, nigræ ocreæ, nigra vestis, brevísque, & vniufmodi: ipsi item vultus nigri, & incultâ, ac promissâ barbâ truces: vnde eorum linguâ *Suarzreitri* dicuntur: arma quoque eadem omnibus, oblongus gladius, ac bini equorum ephippio pendentes sclopi, & quidem præter hæc ferreum malleum eodem ephippio suspenderant. Apud Polonos cuncta variabant, non equi, non cultus, non armatus idem, equis ipsis nec color, nec genus vnum, & quamquam equorum nulla feracior terra, tamen tanto eorum studio gens tenetur, vt è Thracia, ex Italia adducti, ac magno comparati pretio multi viserentur, quibus nobiliores Equites infidebant, aut sine sessorum in pompam loris ab agasonibus ducebantur. Ornatu quoque multiplex, aliis patrius, aliis Ungaricus, aliis Scythicus, permultis Italicus, quibusdam & Gallicus: tanta genti inest libido exteros imitandi: eadem in armis dissimilitudo, his Scytharum

tharum pharetra, & arcus, & acinaces; illis Epirotica hasta, & longum, & in alæ modum scutum; alteri lorica, & galea; paucis graviora arma; ut enim variâ, ita levi omnes, & expeditâ ad cursum, agitationemque equorum armaturâ lætantur. Ne in corporis quidem cultu similes erant; quidam capite tonso, quidam raso; capillati alii, brevis aliis coma; promissa his barba, illis præter superius labrum penitus abrafa: cunctis ad eum ferè habitum sese affingentibus, quem in suos quisque fines attingentibus populis conspexissent. Sed hæc ipsa varietas hanc in cærulea veste turmam, illam in viridi, aliam in rubra, omnes variarum ferarum pellibus, & serico, & auro splendentes, totamque versicolore aciem procul spectantium oculos quâdam admiratione tenebat. Et Henricus illo aspectu militarium virorum, atque illo omni in honorem sui apparatu, & mixto tubarum cantu, ingentibus, lætisque clamoribus, quibus latè cuncta personabant, venerantium, ac veluti amplectentium advenientem Regem suum, ad eum est delectatus, ut tum demum Regem se sibi visum esse fateretur. Cujavienensis Episcopus, cæteri que Legati coronâ nobilium juvenum circumdati viso Rege omnes equis descenderunt, & ipse conspectis iis propius accedens exilivit equo, summittentésque se ad genua, patre Episcopo appellato, perhumaniter singulos est amplexus. Hic habitis mutæ gratulationis orationibus, datâque iis, qui adire volue-

runt dexterâ, repetitis equis, ac Germanis cum donis domum dimissis, ire perrectum est, adeò lætis aspectu, oratione, comitate novi Regis omnibus, vt secunda illi, faustâque non sonu vocis, plausûque magis, quàm animis, & votis precarentur. Incessit inde per confertas multitudine vias, offusis vndique ex vrbibus, agrisque virorum, mulierûmque agminibus, passimque Nobilibus cum instructis equitum turmis occurrentibus, & Cracoviam sub finem Februarii pervenit. Atque hîc biduo pòst, nequicquam variâ arte rem impredientibus hæreticis, qui per speciem muniendæ libertatis, novas ei imponere leges, & Regiam vim novis arctare, constringerêque vinculis cupiebant, diadema Regi solemnî ritu ab Archiepiscopo Gnesnensi est traditum; neque enim verè Rex quisquam, nisi illo accepto insigni, legibus eorum habetur. Tum de præmiis pro cuiusque merito dandis, & quæ tum præfecturæ, aut loca in Senatu vacua morte Senatorum essent, supplendis, aliisque publicis muneribus distribuendis agi est cœptum. Etenim eo biennio, quod propè ab excessu Augusti ad adventum ejus intercesserat, multi suo functi fato facultatis aliquantum remunerandi, quibus maximè delati Regni gratiam habebat, reliquerunt. Et ille quidem largè, ac munificè omnia est dilargitus. Sed cùm hominum cupiditati, ac spei Respublica nihil sufficeret, & quæ dari poterant longè petentium, & pro debitis poscentium numerus supe-

raret, præter præsentis pecuniæ magnam vim, etiam de privatis suis vectigalibus Gallicis annua stipendia constituere permultis est coactus, ut hæreticorum quoque, & eorum, qui dignitati, ac Regno illius adversati fuerant, plerique ab facili, & neminem liberalitatis suæ expertem dimittere cupiente multa abstulerint. Nec tamen assequi ut cujusquam expleret spem potuit, etiam qui magna acceperunt, majora deberi sibi, ut de se quisque amplè, ac prolixè judicat, prædicantibus. Audire tum fuit graves, acerbâsque voces querentium gratiam sibi pro merito non redditam, & suis præmiis adversarios suos inflatos cerni indignantium. Et qui modò manus ad cælum tendentes gratias Deo agebant, quòd creandi eum Regem mentem Polonis dedisset, ipsùmque haud secus, quàm divinitus datum sibi, studiis, laudibusque ferentes colebant, & gloriabantur nullâ privatim spe, sed vnicâ Reipublicæ charitate juvenem florentem annis, vetustâ Regum stirpe, Regiis ipsum animis, ex longè gentium diffusa terra ad Regnum accersivisse; tum veluti alii repente homines facti, seque, suùmque infelix studium, & data suffragia execrabantur: adeò rem publicam verbis jactamus, re fructui esse eam nobis omnes volumus. Sed ubi nihil ampliùs, quod donaret, superfuit Regi, & eum proVectum studio bonitatis, ac beneficentiæ sua quoque dilargitum, magnùmque alienum æs contractum constitit, damnatis querelis suis ad novam gratiam

per obsequia, & cultum Regis promerendam, & priores spes novis officiis tuendas pro se quisque animum convertit. Jam Rex dimisso concilio, quod ad diadema ei imponendum frequentissimum Cracoviam convenerat, cum iis Senatoribus, qui huic consilio maximè visi sunt idonei, de bello inferendo Moscoviæ deliberabat, videbaturque Regni sui fundamenta bene, ac firmiter posuisse, cum repente properi è Gallia nuncii alii super alios attulere, Carolum Regem tabe consumptum diem suum obiisse, & Alansonium minorem fratrem, Rege Navarræ, hæreticisque impulsoribus, res novas moliri, ægréque à matre coërceri, quæ custodibus cum firmo præsidio militum appositis vtrumque apud se veluti captos asservaret: sed rem maturum reditum ejus exposcere, neque sicunctetur, aut impediatur, credi motum Galliæ sustineri diu posse; matrisque omnes litteræ filium obtestabantur, vt posthabitis omnibus rebus, quâcumque ratione posset, celeriter se Poloniâ explicaret; ipsâ enim suspicione non futurum in potestate sua discessum, magno pere spem, cupiditatémque incitari Ugonotorum, & vehementer ab iis fratrem ad capeendam fortunam, quæ offerretur, vacuum invadendi Regnum sollicitari. Confusus re subitâ Rex noctu cum paucis Gallis, quos fidelissimos habebat, summotis aliis, quid factu opus sit consultat; & cum pro nihilo jam Poloniæ Regnum duceret, nec discessui, ac celeritati quid prævertendum

censeret, ex eorum sententia nocturnæ fugæ con-
 silium cepit. Posterâ die avertendæ suspitioni
 adeuntes, solantésque luctum suum Polonos be-
 nignè affatur, rediisse ad se jure hereditario Re-
 gnum Galliæ, eoque statu res ibi esse, vt præsen-
 tem se magnopere desiderent; ad eas consti-
 tuendas ^{ex}currendum sibi necessariò in Galliam
 esse: sed ita meritos de se, ac de nomine
 suo Polonos esse, vt eos charitate æquare patriæ
 suæ deberet, nec minorem sibi ejus, ad quod ac-
 citus, quàm in quo natus Rex esset, curam Re-
 gni habendam; eos ergo se, quæ ratio regendæ
 Reipublicæ, dum ipse abfuerit, statuenda sit,
 consulere. Qui eum creandi Regem auctores fue-
 rant, summâsque de eo spes ceperant, mœren-
 tes, attonitísque similes stabant; cæteri pro cu-
 jusque habitu animi sententias variabant. Omnes
 respondere, statui de re tanta, nisi in concilio
 gentis nihil posse; dimittendos extemplò per
 Provincias, qui conventum Cracoviam indice-
 rent. Et Rex quidem ita fieri jussit. Nocte inse-
 quenti claudi Regia cubicula, ac manè admitti
 neminem; siqui adire velint, ægritudine, ac lu-
 ctu fessum Regem quietem capere respondere
 janitores Galli jubentur. Ipse cum decem admo-
 dum comitibus, quo noctis tempore altior om-
 nes somnus habet, posticâ Regiæ parte egressus
 præparatos equos conscendit; & vbi excessere
 vrbe, quantum ire equi poterant calcaribus
 subditis, rapiunt iter. Pernox luna erat, & fortè

puer in area Regiæ transeuntem agnoverat Regem, dominóque narraverat. Is primò dicta pueri est aspernatus; sed vbi iterare iusso signa, quibus agnitum sibiaiebat Regem, fides affirmanti fuit, metuens ne ipse contra Rempublicam fecisse argui posset, si rem tantam Senatores celasset, vel vanæ rei auctorem esse, quàm veram non indicasse tutius ratus, sub lucem Tencinii comitem Principum vnum adiit. Ille domo egressus rem cum aliquot Senatoribus communicat: nulli quicquam credi, aut agi temerè placuit; Tencinium ipsum pergere in Regiam, & rem explorare jubent. (& erat fortè ille cubiculo Regis præpositus, quamquam ei muneri exercendo nondum adhibitus) Orto jam sole & ipse Regiam intravit, & totam peruasit urbem rumor conscisse fugam Regem, & concursus in Regiam cœptus est fieri. Janitores excitati à Tencinio, quæ præcepta erant sibi de claudendis foribus, ne quis quiescentem turbaret Regem, edixere. Tum haud dubia res visa, & Tencinius Regis cubiculum irrupit, nec aliud in eo, quàm binas super mensa litteras, ad Senatum alteram, alteram ad Cujaviensem Episcopum scriptas invenit, quibus causam consilii sui Rex reddebat, negans aliter vtriusque Regni rationibus consuli potuisse. Tum re vulgatâ discursus per urbem, ac trepidatio ingens fuit, & pro se quisque arreptis equis, fugientem persequi Regem Poloni, vt retinerent, Galli, vt sequerentur. Sed ille spatium nactus multum

antecefferat viæ, nec eum antè adeptus est quifquam, quàm extra Poloniæ fines in Slesiam evafisset; nam Cracovia paulò plus vnius diei itinere ab iis finibus abest. Polonos suppliciter vt maneret deprecantes redire Cracoviam, ac renunciare Senatui iuffit, fe nifi summis patriæ necessitatibus ad id confilium non descendiffe, fed brevè constitutis Galliæ rebus in Poloniam rediturum, ac benignè omnes appellatos, flentes plerosque, ac suam fortunam incufantes dimiffit. Poloni in priores revoluti difficultates, cùm stare diu Rempublicam eorum non posse sine Rege sentirent, legatione ad eum in Galliam missâ, renunciâtâque, vbi reditum ejus desperarunt, habitis iterum comitiis, sed nequaquam concordia pari peractis, duos Reges crearunt. Pars maxima Senatûs litteris, legationibus, donis conciliata Maximilianum Cæsarem, Nobilitas reliqua Stephanum Bathorem Transsylvania Principem Regem dixit. Is cunctantem Cæsarem, & tantùm vanas spes sui ostentantem confilio, ac celeritate antevertit, & Poloni eum vel modico popularium præsidio Poloniam ingressum, relicto Cæsare, quem nihil ausurum sperabant, Regem omnes acceperunt. Henricus Gallis, quos Cracoviæ reliquerat, se subinde assequentibus, & ipsis quoque Regulis, quorum per agrum iter habebat, sese officii causâ associantibus, haud indecorum jam Regi agmen trahens, Viennam petebat adeò contento cur-

su, seu cura Galliaē vrgeret, seu spatium de se
hostiliter quicquam consulendi Germanis præri-
piens, vt ad Maximilianum simul & excessisse
Poloniâ, & appropinquare Viennam eum alla-
tum sit. Latè vtrumque Maximilianus audivit,
ac ausos è suis quosdam suadere, æmulum fami-
liæ, Regniq̃ue comprehendendum, custodien-
dumq̃ue, nec antè dimittendum, quàm Poloniæ,
Galliaēque res arbitrio suo constituisset, non re-
pult modò violandi communem gentium fidem,
& fœderum, & hospitii jura fallendi auctores,
sed acribus verbis castigatos etiam impudentiæ
redarguit, abeunti in Galliam, Poloniâmq̃ue re-
linquenti Henrico vel aureos pontes faciendos
esse ferens. Itaque missis extemplò, qui Rodul-
phum, & Ernestum majores natu filiorum ex Un-
garia accirent, ipse curru vectus (erat enim pe-
dibus æger) obviâ Henrico processit, eumq̃ue
transmittentem Danubium in citeriori ripa oppe-
riens accepit tantâ comitate, vt contentio Re-
gum alterius alterum præferre sibi honore cupien-
tium fuerit. Et Maximiliano quidem in obeun-
dis omnibus humanitatis officiiis mira inerat dex-
teritas, mira in omni sermone comitas. Cultus
ergo splendidè, ac liberaliter ab eo Henricus
per Styriam, Carinthiâmq̃ue in Forum-Julii,
atque in Italiam magnis itineribus transcendit,
nec antè de instituto cursu remisit, quàm Vene-
tias venit. Hic, concurrentibus vndique ad eum
Italiaē Regulis, legationibûsq̃ue, aliquot substitit
dies,

dies, tantis à civitate omnis benignitatis, atque *municentia* cultrice honoribus, tantisque omnium ordinum studiis acceptus, habitusque, ut cum nullum neque in ipsum venerationis, & obsequii, neque in comites ejus humanitatis, atque hospitii prætermitteretur genus, vnius humani, & comis amici, atque hospitis animum induisse vniversa illa civitas videri potuerit; atque hinc profectus Henricus in Galliam est reversus.

magnificentie

De eodem Commendono.

CAPUT XIII.

SED vt & ipsi aliquando revertamur, vnde nos Poloniae res abstulerunt, de Commendoni fide, ac sapientia tanta apud hunc Regem opinio fuit, & fama, quæ de illo in Galliam pervaserat, accepta, & Polonorum prædicatione confirmata, vt neque nomen ejus, nisi magno cum honore vsurparet vnquam, & omnia sibi Regnum intranti, accipientique è sententia evenisse memorans, vnum exciperet Commendoni è Polonia discessum; cuius studio eò provectus est, vt Pontificem Maximum per litteras rogare, ac summis contendere precibus non dubitarit, vt nomine legationis eum ad se in Poloniam remitteret, cuius operam, & consilium vniverso regimini rerum adhiberet. Et mecum de eadem

re sapè agens, nomine Legatum, re participem, & moderatorem rerum omnium futurum apud se, & parentis majestatem, sanctitatèque obtenturum aiebat, nec se in Republica quicquam, nisi ex consilio, & auctoritate ejus acturum, nec alium, si proficiscendum sibi ad Moscicum bellum, quod meditaretur, foret, regendo pro se Regno in Polonia relicturum. Atque hæc postulatio, & cogitatio de se Regis Commendono quidem, vt erat, honesta, ac decora nomini suo est visa: sed sicuti ab tam remoto Rege Regni, ac rerum moderatorem expeti amplum, ac magnificum videbatur; ita ad experiendum ancipitem, ac minimè optabilem rem esse ipse aiebat, haud ignarus quantis se invidiæ æstibus esset commissurus, si homo externus in alieno Regno tantum simul gratiæ, ac potentiæ onus subiisset. Itaque & ipse apud Gregorium Pontificem rem variè distulit, & mors inde Caroli Regis, & reditus in Galliam Henrici penitus discussit. Atque hic finis Commendono per claras actiones, legationesque splendendi fuit. Reliquum vitæ obscurius otium, & dempta ingenio materia fecit. Et Gregorius Pontifex etsi advenientem palàm benignè, & honorâ oratione suscepit; tamen & inferri ei ab Alexandro Farnesio Cardinali, homine potentissimo, litem est passus, cum prohibere & posset, & videretur debere: & Maximiliano Cæsare querente eum in petitione Regni Poloniæ Henrico proniorem, quàm filio suo fuisse,

& in magnam ob id apud plerofque factionis e-
 jusdem invidiam coniectum destituit; seu subire
 ipse malam cum Maximiliano gratiam noluit;
 seu labefactato ejus animo ab iis, qui Commen-
 doni dignitati invidentes, apud Gregorium ar-
 tium regendæ Reipublicæ vt in novo principa-
 tu non peritissimum, illum quasi correctorem, ob-
 trectatorémque actorum ejus criminabantur. Sed
 vtramque ipse injuriam magno animo tulit, &
 adversarium, à quo petitus lite fuerat, constantif-
 sime sustinuit: & quod vnum de Republica ei re-
 stabat Senatorium munus gravitate morum, pru-
 dentia laude, atque vsu maximarum rerum, &
 exterarum nationum notitiâ ita implebat, vt ne-
 mo eum in civitate aut opinione virtutis, aut fa-
 mâ vitæ perhonestâ, ac decorâ actâ anteiret; nul-
 lius sententia, sive in privatis Cardinalium cœti-
 bus, cum de mandatis à Pontifice rebus consul-
 taretur, sive in Senatu gravior, liberiôrque ha-
 beretur. Et quibus rebus diminuturos se quidam
 dignitatem ejus, validum ei adversarium excitando,
 sperarunt, iisdem, quod sæpè fit, auxerunt,
 clarisque, ac fidelibus amicitiiis munierunt. Nam
 duo nobilissimi, & in Senatu longè cæteros cla-
 ritudine, atque opibus suis, suorumque eminentes
 viri, Aloysius Estius Ferrariensis, & Ferdinandus
 Medices Florentinus Cardinales, quorum fra-
 tres in sua quisque civitate Regnum obtinebant,
 æmulatione potentia à Farnesio dissidentes, ita
 se junxerunt Commendono, vt de eo Pontifice

decore actæ

Maximo creando consenserint, ad stipulatoresque consilii sui Alexandrum Sfortiam, & Flavium Urfinum, & Marcum Altempfium Cardinales, quorum magnæ erant in Senatu opes, haberent. Et Estius quidem, qui Regiâ liberalitate, ac Regio vitæ cultu, & blandis, & ad insinuandum se in hominum animos compositis moribus maximè & civitatem omnem, & Patrum partem maximam devinctam sibi officiis, beneficiisque habebat, cum sponte suâ, & præcipuo erga Commendonum studio, tum Henrici Gallix Regis jussu (erat enim Estius Gallicæ factionis Romæ princeps) in id consilium penitus incubuerat. Et cum ægrotare aliquando Gregorium, & inde periculose laborare emanasset, ita eodem circum-eunte, & summâ ope adnitente Estio rem composuerant, ut si concessisset tum fato Gregorius, non dubitaretur, quin eum Pontificem Maximum renunciaturi fuerint. Sed & Gregorius convaluit, & Commendonum paucos post annos morbus oppressit, de quo antequam dicamus, pauca de quibusdam moribus ejus differere operæpretium fuerit.

De quibusdam moribus ejus.

CAPUT XIV.

VITÆ, ac morum gravitatem à puero susceptam, atque adeo insitam ingenio ejus perpetuò retinuit: imbecillâ adhuc ætate neque cum æqualibus ludere, neque puerilia facere unquam sustinuit. Adultior non conviviis, non spectaculis, aut vllis juvenilibus studiis deditus, majoribus natu, atque his probatoribus applicare sese in more habuit. Vir & risûs, & joci parcus, salibus, & aculeis promptior, maximè ironiis, quibus jucundè exagitare familiares, & interdum figere irritantes solebat; in quo vel intemperans interdum est visus, dum parato, ac celeri ad respondendum ingenio parum moderatur, vt sæpè multos acumine dictorum perstrictos acriùs offenderit, ab séque alienaverit. Humanitatis, & mansuetudinis laudem magis meruit, quàm tulit: nam sicuti inexpertis æquo plus gravis, ac severus videbatur, ita tractantibus commodus, affabilisque fuit, & in eo, ne quod humanitatis officium, quod vlli deberi videretur, prætermitteret, diligens, ac propè nimius. In sacrorum disciplina, atque institutis Christianæ religionis pietatem diligenter, ac studiosè, non purè solùm, & castè coluit. Rem di-

Fff iij

vinam & frequenter, & summa cum religione, ac ceremonia faciebat, & à suis pro domestica disciplina inviolatè exigebat, vt sæpiùs per annum confessione delictorum, pœnitentiâque expiati divinam sumerent hostiam, quam ipse singulis suis manibus peracto sacro porrigebat: iisdem ægrotantibus ipse afferebat; omnesque sumptus, omniâque Christianæ charitatis officia præstabat. Sed qui innocentiam morum, & totius vitæ sanctitatem propè singularem per omnem ætatem præstitit; quique divinarum rerum studiis deditos, piisque, & religiosis juvenes institutis peramanter amplecteretur, usu, benevolentia, obsequio tueretur; nec ullam in hominum vita laudem honestati, ac pudori anteferebat: idem respuebat ostentatores quosdam pietatis, qui specie rei, quàm ipsâ re magis delectati, opinionem modò hominum, existimationemque venantur, & videri, quàm esse pii, probique malunt; & hoc artificio, ac simulatione religionis, ac modestiæ, cujus imaginem ore tantùm, atque habitu exprimere conantur, ad opes sese, atque honores callidè sæpè insinuant, quibus in ipsis ita se gerunt, vt rei maximè augendæ intendant, sumptibusque, ac splendidiori cultui, non modestiâ, sed cupiditate parcant, & sordes animi, atque avaritiam falsis frugalitatis, & parsimoniæ vocabulis tegant; & plerumque tenaces, ac restricti moderatos se, ac paucis contentos ferri volunt. Hos ille & aspernabatur, & arguebat, religio-

nis laudem non fictis pietatis studiis, nec inani ostentatione sanctitatis, sed mentem Deo puram, castam, piam præbendo, & externæ ceremoniæ, externo cultui, externis actibus habitum animi æquando haberi ferens. Voluptatum omnium ultra fidem abstinentissimum ne malevoli quidem, & obrectatores ejus negabant: ut id ipsum ei vitio verterent quidam, quod ne concessis quidem oblectamentis, veluti sensibus alienatus, reficeret animum, continentiam, & meliorum studia rerum stuporem, tristitiámque appellantes. Nos quod diuturno, & domestico usu perspectum habemus, verè possumus de illo affirmare, siue hoc naturæ fuerit paulò austerioris, siue pertinax studium suscepti instituti perpetuò retinendi: remittentem quidem animum, hilaréque, & jucundè cum amicis, & familiaribus suis jocantem, agentémque persæpè; ad vllum genus voluptatis, quod non modò turpitudinis, sed vel mollitiæ, vel levitatis suspicionem haberet, descendantem vidimus sanè numquam; ne ad ea quidem, quæ concessu ejus capere suis liceret. Verùm qui non aucupio, non venatu vllò vñquam tempore fuerit delectatus, obequitare sylvas, saltúsque, altissimos conscendere montes, nullâ viarum asperitate retardante, atque omnes vbique captare prospectus ad fastidium vsque comitantium solebat, à quibus laboris tædio sæpè relictus, neque ferebat ægrè, & porrò pergebat nihilominus, quò lustrandi cuncta studium rapuisset. Gaude-

bat etiam, si quando agasones ipsos, ac servos à pedibus ipse anteiens fatigasset; atque huic generi voluptatis per omnem ætatem intemperanter indulgit. Naturâ ad iram pronus, ac si frænum laxasset, præceps fuit; sed ejus laudum haud postrema hæc fuerit, quòd impetum animi effervescentis ita comprimere, ac domare assueverat, ut, quod patris contigit, iram in potestate haberet. Inimicitias, ac simultates, quamvis laceffitus, ac læsus, sustinuit magis, quàm exercuit: collegas in publicis muneribus, legationibusque clam invidentes, atque obtrectantes sibi ultro laudibus apud Pontifices Maximos, ac testimoniis prosequeretur, eaque moderatione sæpè communis industriæ gratiam solus tulit. Asperior adversantibus, pervicaciórque est habitus: nam contra voluntatem ejus acriùs tendendo vel ad iniqua pepulisses potiùs, quàm per vim ab invito, ac repugnante ne jus quidem extorqueres, inque eo non ratio, non utilitas, non auctoritas, non respectus cujusquam valuisset; unde parvas ob res, & quas ipse alioquin floccifecisset, gravia certamina, & in quibus de summis rebus periclitaretur, aliquando subivit. Idem cedentibus adeo facilis, placabilisque, ut vel ultro plurimùm de suo jure, si prece aggredereris, remitteret.

De

De constantia ejus adversus potentiores.

CAPUT XV.

QUO tempore Germaniam Episcopus obiit, ut eam gentem ad Concilium exciret, diverfante eo apud Joachimum Brandenburgium, vnum è Germaniæ feptemviris, qui Cæfarem eligunt, magiftri facrorum ex Lutheri difciplina, in quam ipfe traductus ab iis Regulus erat, cœnantibus ex confuetudine adftabant, feu juffi vt fermones de divinis rebus fererent, feu fponte, ne quid Joachimi animum Commendoni oratio permoveret. Horum vnus, nomine Abdias, ex vfu aliquot jam dierum audacior factus (& est omne illud genus mirè confidens) effutierat temerè quædam de Romana Ecclefia, eamque adverfam femper, infenfamque Germanis fuiſſe, gravibuſque incommodis gentem affeciſſe memorabat. Tum enimverò Commendonus, quamquam in hæretici Principis domo, in hæreticorumque poteſtate eſſet, tamen hominem ſeverè increpuit, nec petulantiam modò ejus caſtigando retudit; ſed multis repetitis ex annalium memoria beneficiis, quibus auctam, ornatamque Germaniam à Pontificibus Maximis oſtendit, poſtremò verſus ad Regulum ipſum, Quid multa, inquit, quòd familia tua, ac tu ipſe ſeptemvirali iſto honore

Ggg

» inter cæteros Principes Germaniæ emineas, an
 » alteri, quàm Romanæ Ecclesiæ referre acceptum
 » debes? Commotus eâ oratione Joachimus, vt erat
 vir perhumanus, ac mitis, confurgens, ac detra-
 cto pileo caput aperiens, qui maximè veneran-
 » tium mos est, Id quidem, inquit, ego & fateor,
 » & præ me fero, maneréque apud me, filios, poste-
 » rorúque meos memoriam hujus beneficii, hono-
 » rorúque familiæ nostræ habiti sempiternam cupio;
 & conversus ad Lutheranum illum Germanicè,
 » Hic te, inquit, egregiè, & sanè jure, vt mihi
 » quidem videtur, corripuit; nam hospites ne in-
 » clementiori quidem verbo violare decet. Sed an
 » vides animi vim nihil pro sua ratione, ac pro di-
 » gnitate Romanæ Ecclesiæ formidantis? quid pu-
 » tas facturum, si dicere ista Romæ ausus esses, qui
 » ne in nostro quidem Regno, domóque dici im-
 » punè patiatur? Iter ad Maximilianum Cæsarem
 Pii V. missu habens, Oenipontem cùm advenisset,
 Ferdinandus Cæsaris frater, cujus imperio qui
 Rhetias Alpes incolunt, populi parent, sive occu-
 patus hospitem aliorum adventu; nam aliqui tum
 fortè apud eum Reguli Germanorum erant, læta
 pro more gentis convivia celebrantes, sive per in-
 curiam, non obviàm itione, non hospitii, non de-
 nique vllius officii honore, quod & mos, & di-
 gnitas ejus postulabat, aut advenientem affecit,
 aut abeuntem est profecutus. Post paucos inde
 menses actâ, vt docuimus, legatione rediens
 Viennâ in Italiam, cùm flectere aliò, aut decli-

nare Oenipontem nequiret, quamquam Ferdinandum intellexerat correcturum, quæ prius prætermiserat; tamen ad oppidum manè summo, antequam lucefceret, cum sequenti die venturus putaretur, accessit, transgressusque milliare vnum ad monasterium quoddam divertit. Presto fuere à Regulo missi, qui hospitaliter in Regiam invitarent, excusarentque inopinato adventu ejus factum, ut honor illi, qui deberetur, adveniendi habitus non fuerit. Commendonus suo se vsurum hospitio respondit, & prorsum iter porrò persecuturum, & gratias Ferdinando, & salutem ab se referre eos jussit. Veritus Ferdinandus, ne & inofficiosus in Pontificem Maximum, & alienior à viro commendatione virtutum imprimis claro haberetur, & qui se ab elato animo cuius Regum honore, atque amplitudine æquari vellet, ne agrestis atque illiberalis notam subiret, si nullo cultum officio, ac ne visum quidem virum talem abire pateretur; ipse conscensis equis magno comitatu in monasterium ad Commendonum venit, fuitque plures cum illo horas, atque humanitate animum permulcere est conatus. Tum demum certavit officiis cum eo Commendonus, ita ut & Ferdinandum prioris negligentia pœniteret, & vterque renovatâ gratiâ lætari videretur. Sed cum dignitatis suæ retinens, tum verò ut eâ decederet, nullius aut gratiâ, aut metu adigi se patiebatur. Henrico Polonorum Rege creato, ut ostendimus, & Ernesto præterito Maximiliani

Cæsaris filio, Commendoni adversarii, & Maximiliani ipsius Legati, quo à se averterent, culpam omnem ejus repulsæ in Commendonum contulerunt, propensioem eum in Galliam fuisse, atque illi omnibus suis studiis favisse criminantes, dictis eorum facile exitu rei fidem astruente. Hæc Cæsar seu credidit, seu causam hanc erratis suis, suorúmque obtenderet, graviter, atque acerbè de Commendono, tamquam ab eo filius honore dejectus esset, querebatur: eoque iræ processit, ut redituro è Polonia per Joannem Delphinum Episcopum Torcellanum, Pontificis apud se Nuncium denunciari jusserit, non modò ut Viennam ex itinere non attingeret, vbi Regiam ipse habebat, sed Austriæ quoque finibus abstineret. Et erant Commendono alia æquè commoda, nec longiora itinera, quibus in Italiam rediret, & qui cum illo erant, precibus eum hortabantur, ut per Bohemiam in Bavariam ad amicissimum sui Regulum, & perhumaniter invitantem diverteret; Austriam omitteret vel benevolo Cæsare, Pontificum Legatis defectione à Christianis sacris satis infensam. Sed ille neque dignitatis suæ esse Cæsari in eo parere, & culpæ, aut certè timoris confessionem habiturum aliò deflexum iter ferens, non Viennam modò recto itinere perrexit; sed etiam triduum in suburbano monasterio sacrificii causâ, quod Kal. Novembris solemne incidit omnibus Divis, est immoratus, quò ad eum visendum multi præstantes viri, & omnes, qui Viennæ e-

rant, Regum Legati convenere. Et ipse, ne quid ab se de pristino instituto, aut animo commutatum videri posset, per eundem Delphinum interrogari Cæsarem iussit, an ab se adiri, ac salutari vellet. Quo congressum declinante, ipse incolomis inde, nullo aut dicto, aut facto violatus, nihil dignitate suâ indignum vnquam passus in Italiam transiit. Ab eadem legatione redeuntem Romam gravis cum potentissimo homine controversia excepit, quam ipse animo haud quaquam ab se discrepante & subiit, & gessit. Abbatiam Veronæ vberissimi vectigalis vacuam fortè Andreæ Cornelii morte Commendono Pius V. tradiderat. Eam Alexander Farnesius Cardinalis ad se rediisse certo jure contendebat: sed sub Pio severitatem judicii, quod ei de manifesta fraude, quam confidentiam vocant, intendebatur, veritus, juratus cesserat causæ. Mortuo demum Pio, non tam jus, quod nullum erat, quàm dolorem, atque iram prioris judicii lite prosequeretur, Gregorio novo Pontifice permittente. Et Commendonus injuriam illam, & imparem cum homine tantis fortunis, copiisque circumfluente contentionem à Gregorio, quem esse in adversarium proniorem, ac sibi minùs æquum senserat, vt deprecaretur adduci non potuit, diligentiam se, ac bonitate causæ adversarii potentiam æquaturum sperans; quin vehementer pro se litteras Regis Galliæ manu ea de re ad Pontificem scriptas reddi vetuit. Is erat Farnesius nepos Pauli III.

Pontificis Maximi, summi viri, & cui summæ laudes consilii, & sapientiæ deberentur, si eas publico bono habere, quàm in filii, nepotumque augendis opibus pessimo publico omnes impendere maluisset. Quo in studio adeo nimius fuit, ut qui Reipublicæ præclare gestæ famam ferre potuerit, laceratæ, atque distractæ invidiâ gravissimè laborarit. Nam Petrum Loyfium filium inde ante Cardinalatum concubinâ susceptum, primò Camertibus dominum imposuit invitis, & in pristino jure, quo in fidem, ac ditionem Romanæ Ecclesiæ redierant, manere cupientibus. Eidem **C**astrum, aliquótque præterea oppida haud longè ab vrbe sita contulit: postremò Placentiam quoque, & Parmam, valentissimas vrbes summâ virtute à Julio II. Pontifice Maximo Regibus, à quibus occupabantur, ereptas, & adversus descendentes ab Alpibus barbaras nationes pro muro objectas tradidit: inque ea re adeo Rempublicam ludibrio habuit, ut cum pro iis Camerinum reddi sibi voluisset, Senatusconsultum fieri cum ea percriptione jusserit, eam permutationem vtilem Reipublicæ videri. Quo in loco nos præterire nolumus Marini Grimani Cardinalis contumax quidem adversus Pontificem, ac defectioni proximum, sed vtile pro Republica & forte consilium, si perductum ad effectum fuisset. Istum iis vrbibus Legatus cum imperio præerat, atque adeo rem non probavit, ut jussu eas Petro Loyfio tradere, nec statim par-

erit, & palàm juraverit, si prompta sibi decem aureorum millia militibus ad oppidorum custodiam scribendis fuissent, audientem se Pontificis dicto non futurum; sed sublato edita in turricum geminis clavibus insigni Romanæ Ecclesiæ vexillo, vrbes in potestate sua, & futuri Pontificis habiturum. At Paulus ad eam denique magnitudinem extulit filium, vt nec Carolus V. nec Henricus II. summi Christiani nominis Reges infra fortunæ suæ fastigium duxerint socerum eum filiarum suarum videre. In Pontificis enim gratiam Octavio Petri Loyfii filio Margarita Caroli Cæsaris, Horatio Octavii fratri Diana Henrici Regis Galliæ filia, sed neutra iusto matrimonio genita, nupsere; in quibus ornandis, Regiôque cultu pro sua, parentumque amplitudine habendis Paulus ingentes pecunias effudit, atque eò inde spes, & cupiditates suas extulit, vt Mediolanensium Imperium, de quo internecino bello inter Gallos, Cæsaremque certabatur, transferre in domum suam appetierit, deque eo tentare Cæsaris animum non sit veritus, cum illo apud Cremonam congressus. At statim Pontificatu inito, Alexandrum Petri Loyfii item filium, & Afcanium Sfortiam Constantiâ ejusdem Petri Loyfii sorore ortum, ac paulò post Ranutium quoque Alexandri fratrem, pueros omnes, quorum nemo xv. annum attigerat, Cardinales creavit, opulentisque beneficiis, ac sacerdotiis ornatos, amplissimis Romanæ Ecclesiæ muneribus præpo-

fuit. Nam Alexandrum, in quem fuisse proclivior est visus, Vicecancellarium, Ascanium Camera-rium, Ranutium Pœnitentiarium fecit; & maxime Alexandrum tantis adauxit, & cumulavit divitiis, tantis circumsepsit præfidiis, ut cum neque honores nisi per eum impetrari ab se pateretur, ac sacerdotiorum ditissimum quodque aut differret ad eum, aut in alios conferens eam adjungeret conditionem, ut iis fato perfunctis, qui ab se accepissent, ad Alexandrum inde ea redirent, vnus omnem propè civitatem beneficiis obstrictam, latissimèque propagatas clientelas, amicitiasque haberet, ac in eo ordine potentiorum hominem ætas nostra non viderit. Cum hoc igitur controversia, atque lis Commendono intercessit, tenuitque ultra biennium; irritati enim animi vtrique erant, quòd sub Pio Farnesius cum Commendono congressus, non debere quemquam adeo præsentibus rebus, gratiæque confidere, quin cogitaret mutari cum Pontificibus tempora solere dixerat: Commendonus, & ita id quidem esse responderat, & optimè omnium sciri ab his, qui aliquando propinqui Pontificis, & potiti rerum fuissent. Id Farnesii animum elatum, tumidumque altè penetravit, eoque magis vrebatur, quòd appeti, ambiri, rogari suetus Commendonus ne ad colloquium quidem ea de re secum vnquam se demisisset. Itaque Farnesius amico agenti cum eo, ut ne pergeret indecoro iudicio seque, ac virum magnæ in civitate existimatio-

matio-

mationis conflictare, responderat, Ita tractor ab illo, vt si ipse Farnesius esset. Commendonus quoque cùm familiarium, & amicorum intimis consiliis stimularetur, vt aliquem finem tam impari dimicationi imponeret, quod haud difficile esset futurum, si modò imperare ipse sibi posset, vt Farnesium comiter appellaret, *túmque* ^{eumq3} domi conventum prece, & commodâ oratione aggrediretur, ille moriturum se prius, quàm id faceret, affirmavit; quippe nec à Pio illud se petiisse sacerdotium, & vltro traditum nemini alteri acceptum laturum: ipsum Gregorium se Pontificem Maximum, qui eam sibi injuriam patiendo fieri fecisse dici posset, deprecari noluisse; supplicem Farnesio iturum? Iudices aut per suos quæ in rem essent edocebat, aut per amicos, magnæ viros auctoritatis, officii admonebat, continebátque, vt causæ, non gratiæ essent. Ipse eos aut blandiùs appellare, aut ~~prehensandi~~, & conciliandi causâ domi convenire numquam sustinuit: quod Farnesius, tanti vir fastigii, factitare curru circumvectus non est veritus; adeo elatos hominis spiritus sibi ira, & cupiditas submiserant. At Commendonus hunc tenuit semper modum, vt neque dicto, factóve vlllo adversarium læderet, quòd & vitæ institutis, & personâ illâ alienum duceret, vllas inimicitias, aut similtates exercere, & jus, atque causam adeo intento studio, constantique decreto defenderet suam, vt quantum opibus adversarius excelleret, tantum supera-

Hhh

ri industriâ videretur. Initium agendi de compositione tandem à Farnesio est ortum Commendononi perseverantiâ fesso, & diffidente jam etiam causæ, & maximè invidiâ commoto, quam inde excitatam sibi inter Patres senserat. Igitur interpretibus Alexandro Sfortia, & Nicolao Gaëtano Cardinalibus, ex auctoritate Gregorii reconciliata inter eos concordia est, magnopere confirmata opinione, quæ de Commendononi animo excelso, & adversus aspera obfirmato antea quoque erat.

*De more ejus numquam se purgandi, de quo
conscijs sibi non esset.*

CAPUT XVI.

SIQUEM alienatum à se suspicione aliquâ, aut malevolorum artificio, non vlllo suo merito comperiisset, ei vt errorem eximeret, aut se, de quo offensum illum sensisset, purgaret numquam adduxisset. Paulo IV. Pontifici Maximo inter paucos è familiaribus carus, acceptusque fuit prorsus, vt ferri in sinu videretur. Initio scribendis epistolis ascitus, mox ad Cæsarem, ad Italiæ Principes, ad Venetos missus; crebris Pauli testimoniis fides, industria, sanctitas est juvenis celebrata, vt jam non dubitarent homines eum ad Cardinalatum vsque proferre. Itaque bello inter Pontificem, & Hispanos exorto, ad concitandos in societatem armorum

Venetos mittitur. At qui ejus spei invidebant, facile Carolo Carafæ perſuaſerant, vt juvenem acrem, & ſi Cardinalis fieret, nequaquam ei obnoxium futurum, & magnâ Pauli gratiâ, ejusque itineribus euntem vltra crefcere ne pateretur; & ipſi jam Carolo inquinatiſſimè, ac perditè viventi ſuſpecti graves, atque integri Commendonimores erant. Ab eo igitur inſimulatus apud Pontificem eſt, quaſi in Hiſpanorum cauſam inclinatione voluntatis propenderet. Reverſus Romanam, cum & quo mendacio offenſus, & alienatus ab ſe Paulus ſciret, & criminis ipſius facilis ei inſiciatio, ac depulſio eſſet futura, nec clauſus, ſi niti voluiſſet, ad ſe purgandum aditus, & amici hortarentur adire Pontificis ipſius aures, pertinaciter abnuit innocentiae fiducia, & conſcientiam tutus, & Paulum obſeſſum à ſuis alienam jam voluntate regi, agique intelligens. Quo tempore in Polonia Nuncii Apoſtolicimunere fungebatur, apud Auguſtum Regem magno in honore, ac dignatione fuit. Nam non aditus modò ad eum patuit quoties, & quo tempore voluit: ſed vltro ſæpè accerſebatur, atque de omnibus privatis, ac publicis rebus cum eo Rex communicabat, & frequenti, & perquam familiari conſuetudine ejus delectari, & conſilio, prudentiaeque ejus tribuere plurimum videbatur, multique ſtudio, & commendatione illius ad honores, magnamque fortunam ſunt proſecti. Arrepta hinc malevolis quibusdam obrectandi anſa,

& cùm Augustus repudiare vxorem flagrantissimè cuperet, consiliâque illa agigaret, de quibus à nobis suprâ commemoratum est, rumorem distulere, à Commendono Regis conatum adjuvari; eâque suspicio ita est apud Reginam, Cæsaremque fratrem illorum obtreçtatione, artificiôque confirmata, vt Cæsar Andrea Duditio Episcopo Quinque-Ecclesiensi, & Cerzbachio Slesio, claris viris, quos Legatos de sororis rebus ad Augustum misit, mandarit vt nullius rei, quæ ad Reginam pertineret, Commendonum participem haberent. Legati cum eo sæpè congressi de aliis rebus satis pro consuetudine, & more inter se Legatorum, de Regina, cujus de causâ venerant, nullum vquam verbum. Sensit Commendonus eâdem opinione imbutos, quam ei confessâ de se Regina fuerat: & quamquam vnus ^{eam} ~~jam~~ tempestatem non sustinuerat modò, sed etiam excusserat, cùm Regis impetum remorando, cohibendôque, tum deterrendis iis, qui altores cupiditatis ejus putabantur; tamen neque Legatis se, neque per eos Cæsari purgare sustinuit, nec omnino mentionem vllam Reginæ apud eos facere: donec Legati ipsi, per se compertâ re, ac perspectâ, ad Commendonum venerunt, litterâsque ei Cæsaris manuscriptas reddiderunt, quibus fide, pietate, industriâque ejus collaudatâ, multis & honorificis verbis gratias ei agebat, testabatúrque quàm grata sibi ejus in sororem, séque, & Austriam omnem familiam officia fuissent, quamquam sciret ea

eam

magis ex religione, ac fide sua, quàm gratiæ causa cujusque suscepisse. Exinde Legati nihil nisi de sententia, & consilio ejus egerunt. Ab vltima legatione Romam reverso cùm idem Maximilianus Cæsar ei haud minùs gravi ex causa vehementiùs succenseret, quòd in petitione Regni Poloniæ, vt antè memoravimus, favisse Henrico Galliæ Regis fratri, filiùmque suum dejecisse insimularetur, Gregorius Pontifex, qui tueri fidem Legati probatam, perspectámque sibi debuerat, destituit, & quantum in ipso fuit, à se rei invidiam in Commendonum derivavit. Eo non Maximilianus solùm, sed Hispani etiam, & Philippus, cujus Romæ magnæ, ac propè nimix sunt opes, offensiores in eum esse videbantur: quod negligendum Commendono nemini amicorum videbatur, auctoresque erant, vt Gregorium, quando tam ingratus in se fuisset, vlcisceretur, & vtrique Regi mandata, quæ ab ipso accepisset, proderet. Nullius nec precibus, nec auctoritate vinci potuit vmquam, vt se vlli eorum, quod ei facile, explicatùmque futurum fuit, de Polonicis comitiis purgaret, non Regum se, sed Pontificis Legatum fuisse ferens, ei quidem satis fidem probasse suam, cæteri quid opinarentur non ad se magnopere pertinere. Præterquàm quòd non debere se aiebat malo publico persequi privatam injuriam, & Pontificem Maximum, quamquam sibi parum æquum, cum Christianis Regibus committere, quin ambitionis, aut cupiditatis opinio-

nem subiturum, si quos non læserit, iis satisfacere, eorum^q affectare gratiam videretur: nec ullam excusationem aliquâ culpæ suspitione vacare, & culpam qui præstant, excusari non debere. Nec eum constantis, ac rectæ mentis fiducia fefellit; vterque enim Rex, ut veritatem ferè dies aperit, fide ejus perspectâ, & litteras ad eum reconciliatæ gratiæ pignus postea dedit, & Rex Hispaniæ Apostoli Philippi in Phrygia pro fide erga Christum Deum interfecti os brachii, ad templum, quod ei Divo ædificabat, ornandum, sanctiûsque eâ reliquiâ corporis ejus reddendum, dono dari sibi à Commendono postulavit. Eam ipse è Germania ex æde Marthæi apud Treviros de sacerdotum, qui fano præerant, voluntate deductam in Italiam cum aliis multis attulerat, & petenti Regi argenteâ inclusam thecâ in Hispaniam perlibenter misit, à quo quidem ritè, atque castè suscepta suo in templo reposita est.

De abstinentia ejus.

CAPUT XVII.

UT sui minimè profusus, ita alieni abstinentissimus fuit. In frequentibus legationibus, quas, uti docuimus, pro Republica obivit, cum veras innocentia, atque integritatis laudes externis nationibus, quas infatigabili cursu peragra-

vit, ostendit, tum maximè abstinentem in omni re non se solùm, sed suos etiam præstitit. Cùm ampla illi, latèque multarum rerum potestas, & major quàm pro more propter spectatam ejus fidem, & diligentiam ferè permetteretur, hujus vsus potestatis ita ab omni semper quæstu abfuit, vt nullus à quoquam teruncius cujusvis rei diploma auferente insumptus vmquam sit, ne pro scriptura quidem, atque opera. Ac si quando res cogere videbatur, ne neglectæ legis multa remitteretur, eam ipse multam aut templis, aut egentibus esse jubebat. Siquem suorum accepisse quicquam ab vlllo provincialium quamcumque ob rem comperiisset, statim cum ignominia domo exigebat; nec minùs iis irascebatur, qui dedissent: magnam verò ab eo gratiam inibat, qui delatum ad se donum rejecisset, idque ipse pro suis facultatibus remunerabat. Quâ disciplinâ est consecutus, vt & amarent eum sui, & vererentur, & existimationi ejus perinde, ac suæ studerent. Cujus rei experimentum, fructumque per jucundum aliquando cepit. Provinciâ decedens vsus in itinere hospitio est Archiepiscopi cujusdam, fortunæ viri amplissimæ, & copiis, & opibus magnis præditi, sed qui senserat se Comendono suspectum, quòd parum sincerâ fide Catholicæ religionis partes tueri, conjunctiùs, & amantiùs cum hæreticis vivere, quàm Archiepiscopum deceret, diceretur. Eò impensiùs huic tegendæ, aut abluendæ famæ, hospitem eum magni-

ficè, ac splendide acceptum omnibus humanita-
tis, & comitatis officiis percoluit. Abeunti cum
non solum ipsi argentea vasa magni ponderis
obtulisset cum pertinaci obtestatione ut accipe-
ret, sed familiaribus quoque ejus singulis pro
cujusque fortuna munera eodem tempore dari
jussisset, nemo inventus est qui acciperet, ne co-
ci quidem, aut ultimi ministrorum. Ea res Com-
mendono oppidò perquam grata accidit lato
respondisse institutis suis mores omnium suorum,
nec ambitiosi hospitis largitioni cujusquam cupi-
ditatem patuisse. Atque hujus ipse continentiae per-
multa, & magna documenta dedit, & qui locu-
pletare se nec injusto, nec insueto aliis com-
pendio potuit, gloriam, quam divitias ferre è pu-
blico ministerio satius habuit. Ego ne, quod lon-
gum esset, singula enumerem, duo tantum ex-
empla subjiciam. Cum in Germanica legatione,
in quam Episcopus ad Concilium indicendum est
missus, ad Joachimum Brandeburgensium Re-
gulum, unum è septemviris, qui suffragiis suis Cæ-
sarem creant, & ipsum Lutherana doctrinâ, factio-
néque imbutum venisset, ut supra docuimus,
summòque apud eum in honore fuisset, disceden-
tem ille regiâ munificentiam prosequi cupivit.
Nam equos eximios quatuor, varii usus argentea
vasa, atque in his ex argento item, sed auro
superinducto pateras binas notabilis magnitu-
dinis, ac ponderis, Germanico factas opere, qui-
bus illi solemnibus potant dapibus, horologium
sum-

summi artificii, quo magnopere Germanorum ingenia gaudent, excelluntque, adjecit, & aureos nummos quingentos, præfatus haud ignarum se quantis sumptibus qui procul ab domo peregrinantur, hauriri necesse sit. Ex his Commendonus nihil accepit, atque contendenti Regulo, & pudori sibi sua spreta munera fore querenti non cessit, professus rem modò ab se remitti, gratiam rei perlibenter accipi. Cùm item è Polonia novo Cardinalatùs honore insignis in Italiam profisceretur, Augustus Rex indecorum sibi existimans, si virum eâ dignitate è Regno suo decedere nullâ suâ liberalitate usum patèretur, per Petrum Miscovium Episcopum Plocensium, vnum è Poloniæ proceribus, ac tum principem apud eum gratiæ locum obtinentem, diploma ad eum Regiis signis, atque chirographo consignatum misit, quo ei annum vectigal duorum millium Ungaricorum duabus solvendum pensionibus constituebat. Quo quidem diplomate testabatur Rex id quod res erat, non sibi ante eum diem studium bene, ac largiter merendi de viro tali defuisse, sed ipsum obstitisse voluntati suæ omnia repudiando. Quod tum quoque contigit. Nam Commendonus, quamquam ei pro novæ dignitatis splendore pertenuis, atque angusta res esset, tamen gratias simul, & diploma ad Augustum referre Miscovium iussit, pulchrè quidem mereri, sed pulchrius contemni Regum dona existimans. Sed Rex de eo litteras ad Pontificem Maximum de-

dit, nec destitit, donec Pontificis adactus imperio Commendonus munus Regium recepit. Ita factum, ut & liberalitas Regis, & Legati abstinentia egregiè constiterit. Hæc, atque alia hujusmodi multa abstinentis, atque integri animi documenta eò majori admiratione accepta, celebratâque sunt, quò nos antea gravius & cupiditatis infamiâ apud exterarum nationum premebamur. Nec parva in iis alienatarum gentium culpa residere creditur, qui ad eas in fide, atque in antiquæ sanctitatis officiis continendas missi, ita se turpium quæstum, atque avaritiæ sordibus contaminarunt, ut Romanum nomen in magna inde acerbitate, atque invidia externis gentibus posuerint. Quæ maximè unius virtute, atque abstinentiâ deleta macula est.

*De habitu corporis, & valetudine,
& morte ejus.*

CAPUT XVIII.

STATURA fuit justâ, erectâque, & minimè tardoincessu, facie decorâ, magnâque gravitatem, ac dignitatem præferente, colore subfusco, sed florido, & ferè rubentibus genis, barbâ, capillôque denso, & admodum nigro; nigris item oculis, vegetisque, & acutâ, ac celeri acie; naso paulò eminentiore, & qui subridenti spontè, ut notari posset, moveretur: aures item mo-

biles habuit, & parvas, dentes raros, & minutos, adeo ut ultimâ ætate ab inferiori gingiva vix extarent: reliquis membris teretibus, & validis fuit, & toto corpore optimè constituto, ac firmo. Vini, cibi que juxtâ modici, sed quem avidè, ac properè sumeret, neque in eo vlla lenocinia quærebat, vulgari, ac parabili contentus; somni adeò potens, ut & statim caperet cum vellet, & quâcumque destinasset horâ abrumperet. Valetudine per omnem vitam est usus prosperrimâ: quippe cum omnes Europæ provincias durissimis sæpè anni temporibus peragrasset, omnes itinerum labores, omnia peregrinantium incommoda pertulisset, languentem de via, aut vlllo labore fatigatum nemo vnquam vidit; sed nec febrim vnquam sensit, nec vlllo decubuit, aut omnino magnopere laboravit morbo, nisi quòd interdum animo linqui ad breve spatium solet: quod tum ferè fiebat, cum aut missum sanguinem, aut recens aspexisset vulnus, aut etiam cum acrior cura animum ejus versaret; sed si vel paulum modò quateretur sopitus, vel frigidâ aspergeretur, statim excitabatur, nihilo pristini vigoris deperdito: vnde neglectum ab ipso, ac ne indicatum quidem medicis est malum; adeò in nulla suspitione comitialis, aut omnino vllius gravioris morbi habuit. Ingravescente ætate vires sumpsit, & cum antè vix quinto aut sexto quoque anno semel sentiretur, jam frequentius, graviusque infestabat, nec tamen lædere vlla ex parte,

aut infirmare pristinum robur valetudinis videbatur. Sed insidiosum virus in occulto gliscens, animo quàm corpori infestius grassari, atque ipsam sensim corrumpere, ac labefactare mentem, magis mirantibus ingenii, morum, naturæ, vitæque mutationem, quàm satis intelligentibus causam, qui ei in domestico usu, ac familiaritate eramus. Quotidie molestior, iracundior, & sui impotentior fieri: quocumque cupido impulisset, non ipse se inhibere, non alii moderari poterant; ipsa excellentissimarum virtutum ornamenta, quarum gloriâ floruerat, elanguescere, atque ad eò in contrarium verti, & ingenii vis omnis hebetari in dies videbantur, & ex diligenti medicorum consultatione adhibita remedia morbi vim, contumaciâque irritarunt; tanto enim impetu mox erupit, ut voce, spiritûque abrepto, diu pro mortuo jacuerit, nec igne, nec ferro adhibito excitari, revocarique malo obruti sensus potuerint, donec ipsâ per se desæviente, ac remittente peste, revixere tandem, ac suus corpori vigor rediit. Mens exinde illi nunquam satis constitit, maximè ea pars dilapsa est animi, quæ reliquarum custos ingenii partium dicitur, ut viciatâ, penitusque extinctâ memoriâ, quâ antea summâ, & admirabili fuerat, & sui, & aliorum oblivisceretur. Quia solitudine maximè conturbari, afficique videbatur, adhibiti assidui custodes, qui cogitationibus defixum serendo sermones variè detinerent. Et ipse sicuti suâ sponte haud facillè silentium abrupisset, ita illatum ab

alio sermonem arripiebat, protrahebátque spatian-
do, ac loquendo longissimè, eadem assiduè repe-
tens; nec rem cœptam vnquam omisisset, nisi
novo injecto sermone aliò de industria traductus
fuiſſet, in eo semper insistens quod novissimè sub-
jectum esset, priorum penitus immemor: nec ta-
men seu narraret aliquid, seu differeret, ordinem
non tenebat, ac ne solito quidem acumine ora-
tio ejus carebat, sententiis quoque, verbis que apta,
& cohærens, & si res postulasset, etiam salibus,
jocis que distincta, sed iisdem se semper revolvens.
Atque in hac miseria annum ferè transegit, mise-
rantibus, & lacrymas ægrè comprimentibus qui
in colloquium ejus admittebantur, recordantibus
gravitatis, ingenii, eloquentiæ, & variarum, &
pulcherrimarum rerum notitiæ, quâ tenere ho-
minum aures, & sui admirationem facere erat so-
litus. Ne Romæ infelicitas ejus spectaculo esset,
& quia curandi spem aliquam tamen fovebamus,
& occulendæ rei studebamus, lecticæ impositus
Patavium est adductus. Ibi omnibus frustra adhi-
bitis remediis, quintum post mensem novâ erum-
pente vi morbi extinctus est. Ad VIII. Kalendas
Januarii, Natali die Christi, anno M. D. LXXXIV.
ætatis suæ sexagesimo, sacris religiosè, ac piè, vt
videbatur, cùm interfuisset, peractis iis capturus
cibum confedit, & repentè collapsis omnibus
membris supinus cecidit. Strato illatus eum diem,
& noctem insequentem juxta mentis, ac sensuum
expers, atrocibus motibus, & colluctationibus vo-

lutatus, post die ejus diei, eâdem fermè horâ, quâ corripuerat eum morbus, fœdè, miserabiliterque oculis, atque ore distorto, ad vitæ finem pervenit, genere mortis, quale ipse minimè optaverat. Mentione enim aliquando Julii Cæsaris oratâ lentum exitum damnantis, subitumque, & inopinatum præferentis obitum, ipse longè præstare aiebat sensibus, ac mente integrâ decedere; magni scilicet æstimans, animum priùs morti componere, & Deum sibi per Christianæ disciplinæ sacra, piaculâque propitiare: Augustini dictum sæpè usurpans, Neminem, quamvis nullius criminis, delictique conscium sibi, committere debere, ut sine dolore offensi, aut certè non perinde, ac de humano genere mereretur, culti divini numinis è vita discederet. Elatus est nullo funeris honore, & in Capucinorum æde (nam utrumque antè testamento ipse ita mandaverat) vulgari sepulcro est conditus.

FINIS LIBRI IV. ET VLTIMI.

